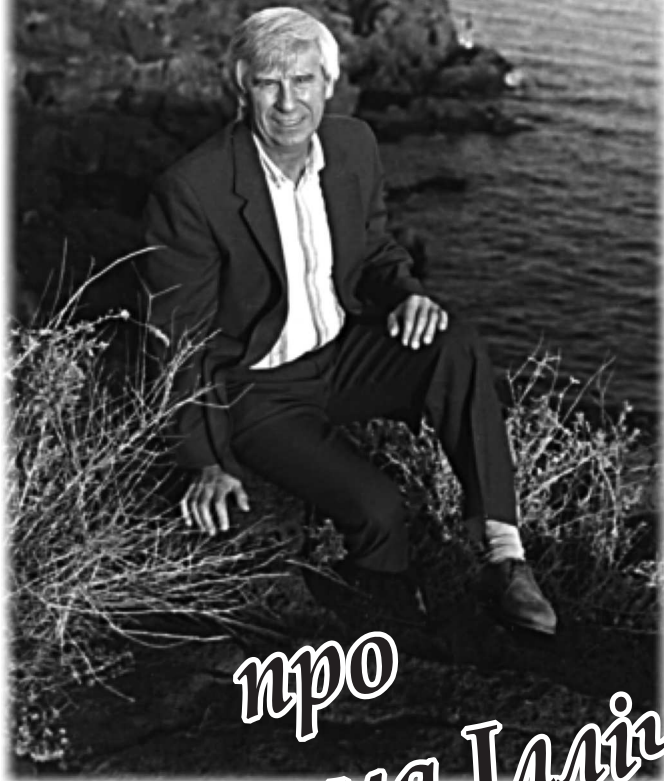

Спогади

про
Вільгельма Ілліча
Фушича

Такі люди живуть вічно у своїх справах

Леонід Ф. БАРАННИК

Доля звела мене з Вільгельмом Іллічем у 1978 р., хоча ми були знайомі ще з 1969 р. Більше того, я закінчив ту саму школу на Закарпатті, що й Вільгельм Ілліч, і той же університет. Ще невиразно пам'ятаю навіть святкові демонстрації у м. Іршава Закарпатської області, де в п'ятидесятих роках в колоні середньої школи крокувала футбольна команда, в якій був і Вільгельм Ілліч. Але так сталося, що я почав з ним співпрацювати тільки після закінчення аспірантури і захисту кандидатської дисертації з алгебри і теорії чисел. Для подальших наукових досліджень мені потрібні були творчі контакти, доступ до публікацій, нарешті, моральна підтримка, яка допомогла б на периферії працювати на віддалену перспективу. І це я одержав від Вільгельма Ілліча.

Тематика групового аналізу диференціальних рівнянь була для мене абсолютно новою і складною. На перших порах опускалися руки перед численними труднощами, які поставали на шляху її пізнання. І якби не підтримка мого вчителя впродовж багатьох років, то я не зміг би ввійти в цю тематику. Щотижня я мав декілька розмов по телефону, які фактично були короткими консультаціями і відігравали роль імпульсів що, “заряджали” мене до подальшої роботи. Треба сказати, що робочий день Вільгельма Ілліча був розписаний по хвилинах, тому не так просто було домовитися про зустріч. Проте по телефону можна було розмовляти після 22:00 щодня.

Фантастичною була обізнаність Вільгельма Ілліча з журнальною літературою. Цією інформацією він щедро ділився зі своїми учнями. Дуже часто для кожного з нас робив нотатки, з яких можна було дізнатися про найновіші результати, що стосувалися наших наукових інтересів. У мене є кілька сторінок, заповнених рукою Вільгельма Ілліча, котрі я зберігаю як найцінніші реліквії.

Співпраця вчителя з учнями продовжувалася і після захисту дисертацій. Він успішно “розводив” своїх учнів, коли вони виходили на одні й ті самі задачі. Це треба було робити, оскільки ні від кого не було ніяких таємниць і кількість учнів постійно зростала. Постановка

нових задач у переважній більшості випадків належала Вільгельмові Іллічу.

Вражаючою була також його працездатність і вимогливість до інших трудитися з повною віддачею сил. Ілюстрацією цього може бути такий епізод. З 1 жовтня 1991 р. (уже після захисту докторської дисертації) мене запросили на роботу в Слупську вищу педагогічну школу (Польща). В той період надзвичайно складно було придбати залізничний квиток з Києва до будь-якого польського міста. Тому довелося кілька разів виїжджати з Києва в новорічну ніч. Пам'ятаю, як 31 грудня 1993 р., близько 21 години, я прийшов до Вільгельма Ілліча в Інститут математики. Після короткої розмови він поклав переді мною купку журналів і запропонував попрацювати до відходу поїзда (десь до 24:00 год.). Я подумав, що коли б ще хтось був з нами, то й він одержав би подібне завдання. Правда, я зіслався на втому і о 23:00 провів Вільгельма Ілліча до тролейбусної зупинки. По дорозі ми зайшли в гастроном, де Вільгельм Ілліч зробив деякі покупки до святкового столу. Казав, що Ольга Іванівна в черговий раз буде засмучена таким запізнілим приходом, але він не зміг відкласти робочі справи на інший день. Я не знаю жодного випадку, коли б хтось з учнів мого вчителя виражав незадоволення з приводу його високої вимогливості, оскільки кожен прекрасно розумів, що тільки завдяки їй наші наукові дослідження завершувалися публікаціями в центральних вітчизняних і престижних закордонних журналах, доповідями на міжнародних конференціях і, врешті, успішними захистами дисертацій.

Постійно пам'ятаю Вільгельма Ілліча життєрадісним, сповненим нових творчих задумів, цікавим співрозмовником. Для кожного він знаходив добре слово, розпитував про життєві труднощі, допомагав порадами. В січні 1997 р., будучи вже тяжко хворим, Вільгельм Ілліч у телефонній розмові зі мною (я дзвонив до нього в лікарню з Польщі) не дозволив собі нарікати на свою долю; натомість, він намагався підбадьорити мене у зв'язку з моїм захворюванням. Знайшов слова підтримки і в розмові з моєю дружиною, якій зателефонував з лікарні у Полтаву.

Такі люди живуть вічно у своїх справах.

1997 р.

Людина, що завжди поспішала

Вячеслав М. БОЙКО

Свою першу лекцію з Вільгельмом Іллічем я пропустив (поїхали з товаришами за холодильником в кімнату в гуртожиток). Було це 1 вересня 1990 року (субота). Вільгельм Ілліч почав читати для нас, студентів IV курсу кафедри матфізики, спецкурс. Це був напевне єдиний випадок, коли я не з'явився на зустріч з Вільгельмом Іллічем. Таким чином, перша наша зустріч відбулася лише через тиждень.

Хочу згадати специфіку викладання Вільгельма Ілліча. На його заняттях рівною мірою працювали і викладач, і студент. (Більшість спецкурсів проводилась в нас лише як лекції.) Інколи Вільгельм Ілліч сам читав лекції по обраним темам, але в більшості випадків ми самі повинні були готуватися до занять. Готували доповіді на теми, запропоновані Вільгельмом Іллічем, а потім на парі один із студентів доповідав. Після цього Вільгельм Ілліч робив необхідні акценти та пояснення.

Зауважу, що на парах ми спілкувалися виключно українською мовою (це було досить незвично, оскільки майже всі предмети в той час нам викладали російською). Вільгельм Ілліч постійно підправляв нас, підчищав нашу мову. Особисто я вдячний Вільгельму Іллічу за те, що він навчив мене самостійно працювати з науковою літературою.

Хотілось відмітити ще форму здачі екзаменів Вільгельму Іллічу. Кращим з нас він ставив “автомат”. Решта отримувала свою оцінку лише тоді, коли щось вивчили, інколи навіть під час екзамену.

З весни 1991 року я почав відвідувати семінари відділу прикладних досліджень. Перше враження про них: “Куди це я попав і про що тут йде мова”? Лише з часом почало трохи “прояснюватися” і я став потрохи “втягуватися”.

Не знаю, як склалася б моя доля, якби Вільгельм Ілліч не запропонував мені спочатку писати дипломну роботу, а потім – поступати до нього в аспірантуру. Навряд чи я сам насмілювався би вступати до аспірантури або навіть попросити когось про те, щоб мене взяли до аспірантури. Вступати до аспірантури Вільгельм Ілліч запропонував мені десь наприкінці 5-го курсу (відбулося це якось буденно, неочікувано для мене). Вступні екзамени в аспірантуру Інституту математики я здавав за відсутності Вільгельма Ілліча (він був у науковому

відрядженні). Я дуже хвилювався на екзаменах, і лише потім зрозумів, що вступ до аспірантури був наперед майже визначений самим Вільгельмом Іллічем.

Я став аспірантом Вільгельма Ілліча в той час, коли під його керівництвом в Києві вже сформувалася школа симетрійного аналізу. Тобто я прийшов до Вільгельма Ілліча тоді, коли він вже був відомим ученим з іменем і визнанням. Про створення цієї школи я знаю лише з розповідей перших учнів Вільгельма Ілліча; дещо інколи розповідав сам Вільгельм Ілліч. Кількість учнів, як на мене, на цей час у Вільгельма Ілліча була просто величезною. І для кожного Вільгельм Ілліч знаходив час, був обізнаний з науковою роботою кожного з своїх співробітників та учнів. Він спрямовував наукову роботу кожного з нас – від постановки задачі до отримання кінцевого результату.

Днем “Х”, днем збору, як завжди, був понеділок. У цей день Вільгельм Ілліч регулярно о шостій вечора проводив в аспірантській семінар. Пам’ятаю, у 1993 році в Інституті виникли проблеми з освітленням у вечірній час: після 17.00 відмикали електроенергію. І Вільгельм Ілліч десь місяців зо два проводив наші семінари при свічках. Після семінару, який тривав приблизно півтори години, Вільгельм Ілліч розмовляв з кожним із нас індивідуально. Спочатку – з “сімейними”, з “холостяками” – в кінці. Такі розмови затягувалися десь за десяту вечора. Крім понеділка, такі “розмовні” дні були у Вільгельма Ілліча ще й протягом тижня, на ці дні призначалися індивідуальні зустрічі в понеділок. Понеділок був в Вільгельма Ілліча як і днем “підведенням підсумків”, так і днем “планування”.

Працездатність Вільгельма Ілліча була просто вражаючою. За роки роботи з Вільгельмом Іллічем у мене зібралася ціла папка з постановками задач, що пропонував мені Вільгельм Ілліч. А скільки таких аркушів підготував він для кожного з своїх учнів. Причому на кожному з них Вільгельм Ілліч ставив помітку – для кого це планувалося і дату. Кількість таких аркушів різко зростала, коли задача починала “йти”. За цими аркушами напевне можна простежити наукову роботу кожного з нас, її застої та піки.

Важливим етапом у житті Вільгельма Ілліча стало створення ним міжнародного математичного журналу “Journal of Nonlinear Mathematical Physics”. Пам’ятаю, як радів Вільгельм Ілліч, коли вийшов перший номер. Один лише Бог, напевне, знає яких зусиль коштувало йому, щоб цей журнал почав “жити”. Вільгельм Ілліч вкладав у

нього всю свою душу. Він довів, що і в Україні можна видавати науковий журнал світового рівня. Пам'ятаю, як шукав Вільгельм Ілліч папір для журналу, як кожен день бігав в типографію – слідкував за випуском номерів.

У 1995 році Вільгельм Ілліч організував першу з серії конференцій “Symmetry in Nonlinear Mathematical Physics”. Особисто для мене ця конференція найчастіше чомусь асоціюється з білими вікнами кімнат нашого відділу. Напередодні конференції Вільгельм Ілліч організував ремонт приміщень у відділі. За вихідні ми все прибрали, пофарбували, привели кімнати до божого вигляду. А в понеділок Вільгельму Іллічу дісталось від дирекції за те, що ми пофарбували ззовні вікна в білий колір. Вікна нашого відділу тепер можна легко упізнати, оскільки вони єдині в Інституті білого кольору.

Вільгельм Ілліч піклувався про випускників-аспірантів, намагався всім допомогти влаштуватися після захисту. Наприклад, він досить довго боровся за те, щоб мене особисто залишили в Інституті. Тому, дякуючи саме Вільгельму Іллічу, у 1995 році я залишився працювати у відділі прикладних досліджень.

Одна з самих тривалих моїх зустрічей з Вільгельмом Іллічем відбулася 1 січня 1996 року; ми зустрілися в Інституті близько 10 ранку і проговорили десь півдня. Для Вільгельма Ілліча не існувало ні свят, ні вихідних.

Вільгельм Ілліч був дуже комунікабельною людиною. Він легко знаходив контакт з кожною людиною, що зустрічалася на його життєвому шляху. Його відкрита посмішка завжди зачаровувала і виступала якимось мостиком у спілкуванні. В Інституті його знали і поважали всі: і науковці, і обслуговуючий персонал.

Десь із 1995 року, як кажуть у нас у відділі, я став “лівою рукою” Вільгельма Ілліча. Насамперед це було пов'язано з моєю участю у виданні журналу. В цей період я дуже часто спілкувався з Вільгельмом Іллічем, часто допомагав йому в організаційних питаннях.

Восени 1996 року Вільгельм Ілліч мав їхати у відрядження до Англії. Ввечері напередодні від'їзду у нього стався серцевий напад, “швидку” викликали прямо до Інституту. Згадую, як лежить він на кушетці, лікарі щось йому колють, а ми стоїмо поряд. А на наступний день він полетів до Манчестера, написавши вночі ще дві сторінки першочергових справ, які необхідно зробити за його відсутності.

І, напевне, не лише мені одному. Коли Вільгельм Ілліч був в Англії, я кожного дня спілкувався з ним електронною поштою. Саме в той час в Інституті математики почали друкувати його книгу англійською мовою і розпочалася робота над V.4 (номер 3–4) журналу. Крім того, постійно потрібно було вирішувати поточні справи, в курсі яких Вільгельм Ілліч намагався бути.

Після повернення з Англії Вільгельм Ілліч відсвяткував свій ювілей (відеозапис цього святкування дуже добрий і приємний). Невдовзі по цьому він потрапив до лікарні. Вільгельм Ілліч продовжував керувати нами за допомогою телефону, ми їздили на зустрічі з ним до лікарні. Я був у нього десь у перших числах нового 1997 року. Ми обговорили нашу спільну наукову статтю, також Вільгельм Ілліч визначив порядок статей до номеру 3–4 журналу. Ще декілька раз я зустрічався з Вільгельмом Іллічем у центрі, коли він їздив у лікарню на Володимирській. Це були буквально хвилинні зустрічі – я віддавав йому листи, що прийшли на його ім'я, а він передавав мною до інституту заготовлені попередньо “аркушки” для всіх нас.

Наступна зустріч відбулася в середині лютого вдома у Вільгельма Ілліча, перед його відльотом до Америки. Востаннє він давав мені вказівки, ми досить довго розмовляли. Також Вільгельм Ілліч віддав мені тоді рукопис своєї останньої статті, яку я заніс у редакцію “Доповідей НАН України”. Потрібно зауважити, що кожного разу, коли я приїздив до Вільгельма Ілліча додому, він спочатку відправляв мене до Ольги Іванівни на кухню, щоб вона мене нагодувала, і лише після цього ми могли з ним розмовляти.

Востаннє я бачився з Вільгельмом Іллічем днів за чотири до його смерті, у нього вдома. Я заніс пошту, поговорив з Ольгою Іванівною. Розповів, що закінчили друкувати книжку. Ольга Іванівна провела мене в кімнату до Вільгельма Ілліча, він лежав під крапельницею. Він привітався зі мною. Йому було вже важко говорити. Я розповів про книжку, і він сказав, що хоче її побачити. Я пообіцяв, що занесу зброшурований блок на наступному тижні.

На жаль, свою обіцянку я не виконав. Уже в день поховання Вільгельма Ілліча співробітники з Інститутської типографії принесли мені один (перший) екземпляр книжки (обкладинку вони зробили вручну, оскільки на той час її ще не надрукували). Цей екземпляр книжки та останній номер журналу поклали в труну поряд з Вільгельмом Іллічем.

Книга вийшла з друку вже у травні. Чудова вийшла книжка, не гірше, ніж закордонні. 3–4 номер за 1997 рік журналу “Journal of Nonlinear Mathematical Physics” також вийшов у світ лише в травні (цей том журналу планувалося присвятити шістдесятиріччю Вільгельма Ілліча, а насправді цей том став томом його пам’яті).

1997 р.

Спогад про Вільгельма Ілліча Фущича

Любов Д. ВАСИЛЬЄВА

Цей спогад я, Васильєва Любов Данилівна, пишу від імені нашої сім'ї: від себе, мого чоловіка – Валентина Григоровича, синів – Юрія та Андрія.

Я не можу говорити дуже докладно про Вільгельма Ілліча як про вченого, про його наукові роботи, а розповім більше про те, яким він був під час наших стосунків у побуті, бо ми були близькими сусідами понад 25 років.

Спілкуючись між собою, ми часто після розмов на побутові теми переходили до тем про хід справ на роботах, тобто, про події, успіхи, проблеми, якщо вони мали місце. Отже, ми були в курсі справ одне одного на роботах, хоч і не в повному, а частковому обсязі.

До квітня 1971 року наша сім'я жила в академічному містечку м. Києва, в кімнаті гуртожитку для молодих спеціалістів АН УРСР. Отримавши ордер на двокімнатну квартиру в академічному будинку по вул. Анрі Барбюса, 22–26, ми не могли зразу ж переїхати, бо деякий час будівельники закінчували опоряджувальні роботи. Наш житловий будинок був збудований по індивідуальному проєкту і квартири в ньому були площею значно більші і зручніші, ніж в типових проєктах того часу.

Мій чоловік, науковий співробітник Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона, міг в обідню перерву приходити в нашу квартиру. Нам було цікаво знати: хто буде нашими сусідами? Одного разу він приїхав з роботи збуджений і розповів про те, що познайомився з сусідом, який поруч отримав трикімнатну квартиру! В той час нелегко і далеко не всім щастило отримати такі "Хороми"! Чоловік розповів, що на порозі нашої квартири виникла постать високого "очень подвижного и обаятельного молодого человека!" Щиро посміхаючись, сусід радісно привітався, бо також, нарешті, побачив мого чоловіка і вигукнув українською мовою: "Сусідами будемо!"

З квітня 1971 року ми жили по-сусідськи з сім'єю Фущичів: Вільгельмом Іллічем, Ольгою Іванівною – його дружиною, чарівною їх донькою Мар'яною і сином Богданом. З самого початку ми відчували,

що це сім'я не проста і не звичайна, а сім'я освічених, культурних, привітних вчених-інтелігентів, щирих українців-закарпатців.

У 70-ті роки майже не було чути українську мову в столиці. У вищих навчальних закладах м. Києва, особливо в технічних, всі дисципліни викладали російською. У місті українську мову було почути на ринках, в Міністерстві освіти УРСР, в театрі ім. І.Франка, в Державному університеті ім. Т.Г. Шевченка і т.п. Я говорю про це тому, що коли вперше спілкувались з Фуцичами, то мене приємно вразило, що вони так добре володіють і спілкуються в побуті українською мовою. Вимова у них була не схожа на вимову київсько-полтавську. Говорили вони грамотно, але з акцентом, в якому ніби відбивалась справжня любов до рідного краю – до Закарпаття. Територію Київської, Полтавської, Вінницької областей вони називають “Великою Україною”, а то є “Закарпатська Україна”.

Ми дізнались, що Вільгельм Ілліч – фізик-математик, уже захистив докторську дисертацію, працював в Інституті математики АН УРСР, а Ольга Іванівна – теж фізик, кандидат наук, працювала в академічному інституті.

Вільгельм Ілліч народився в с. Сільце, а його дружина – в м. Перечин, Закарпатської області. Позналились вони в Ужгородському державному університеті, бо вчилися на фізичному факультеті, на різних курсах.

Сусід, а в нашій сім'ї ми звали його просто Віллі, розповідав, що вони з Олею палко полюбили одне одного і навіть обмежували кількість побачень, бо зустрічі заважали навчанню. Вони дуже добре вчилися, були завзятими спортсменами: він грав в футбол, а Оля була легкоатлеткою. Молодим подружжям вони стали ще в студентські роки. Я говорю про це тому, що в 50–60-ті роки серед студентів, які після школи навчались на перших курсах вузу, подружжя було рідким явищем, бо не кожен за такий короткий період часу міг впевнено знайти свою “половинку”.

Дитинство Вільгельма Ілліча пройшло в селі, де він народився. В нього були – батько, мама, старший брат Михайло і сестра. До речі, Віллі з братом були дуже схожі: і зріст, і статура, і риси обличчя, неначе близнюки. Віллі з дитинства був дуже працьовитим і обов'язковим у справах. Одного разу він розповів, що коли він був юнаком, батьки часто посилали його з дорученням у далеке село на відстані біля 10 км, і треба було йти пішки через гори і ліс туди-назад. Коли Віллі повертався пізніше додому, ніж розраховували рідні, то був

якимось чином покараний, бо всі хвилювались, щоб з ним в дорозі нічого не трапилось. Тоді він, виходячи з дому, майже всю дорогу біг туди і назад. На шляху між селами був ставок, то, маючи заощаджений час, Віллі встигав викупатися з хлопцями, пограти і додому повертався вчасно.

Наш шановний сусід чуйно ставився до своїх рідних. При найменшій можливості він завжди старався написати додому, поїхати, або коли хтось їхав проїздом через Київ, то обов'язково зустрічався на вокзалі; весь час надсилав мамі грошові перекази. Вільгельм Ілліч також дуже поважав рідних дружини, особливо любив маму Ольги Іванівни, Барбару.

Коли сім'я Фущичів жила з мамою Ольги Іванівни в одній кімнаті академічного гуртожитку для молодих спеціалістів, то вже тоді Віллі часто вдень працював дома. Теща поводила себе дуже тихо, щоб не заважати зятю працювати. Вона в обіді тихенько ставила йому на стіл поїсти, сідала на стілець і любила махати ногами, але їх піднімала над підлогою, щоб не шарудіти, чекала коли Віллі поїсть. З його розповідей ми знаємо, що то була дуже працелюбна, мудра, скромна, тиха і добра жінка. Навіть старший зять Барбари говорив про неї, що така жінка народиться не раніше, ніж через тисячу років! Віллі говорив: "Це єдина така Мама і Теща в усьому світі! Більше таких немає." Вона ніколи не втручалась в сімейні справи молодого сім'ї, ніколи!

На протязі всього життя, хоч як був Вільгельм Ілліч зайнятий роботою, але завжди знаходив час для занять і розваг з дітьми. Він дуже любив доньку Мар'яну – струнку, карооку, красиву, розумну і привітну дівчинку. Вона закінчила Київську математичну школу № 145, Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка, захистила кандидатську дисертацію і стала як батько – математиком.

Віллі, як і доньку, любив сина Богдана. Він з дружиною, виховуючи дітей, прищеплювали їм любов до навчання. До них додому приходила вчителька англійської мови і навчала Богдана, коли йому було ще років 4. Їх син ріс розумним, дуже рухливим хлопчиком, по-дитячому інколи був шкідливим, неслухняним, тому Віллі більш суворіше і вимогливіше ставився до нього, ніж до доньки, але дуже Бодю любив.

Дітей подружжя Фущичів виростили освіченими інтелігентними людьми, якими можна тільки пишатись, бо то є результат титанічної виховної праці батьків на особистому прикладі.

Наш менший син Андрій і Богдан з дитинства росли разом і, на щастя, зв'язок між ними триває до цих пір. Коли хлопчики були ще дошкочками, Вільгельм Ілліч з дружиною у вихідні дні їздили з ними в Пущу-Водицю в ліс, катали їх на човні по озеру і т.п. Андрій завжди з захопленням розповідав про такі прогулянки на природі.

Одного разу наш шановний сусід повів хлопчиків на Новорічну ялинку в Інститут математики, яка була влаштована для дітей співробітників. Профсоюзний комітет купив новорічні подарунки відповідно до кількості дітей, а нашому сину подарунка не було. Віллі, щоб не образити Андрія, сам купив дорогий подарунок, який вручив сину Дід Мороз.

Він дуже уважно ставився до дітей. Бодя і Андрій були ще дошкочками, а потім і школярами, але Віллі, хоч як був зайнятий, завжди цікавився чим вони займаються. Він завжди був в курсі їх дитячих захоплень, допомагав і контролював їхніх вчинки.

Фуцич Вільгельм Ілліч хоч і був фізиком, але дуже любив математику. Він говорив: “Математика краща, ніж фізика, бо більш точна наука. Два помножити на два є чотири і ніколи не буде п'ять!”

Коли він працював, то любив, щоб навкруги була абсолютна тиша. У першій половині дня Віллі працював дома. Мешканці нашого будинку зранку йшли на роботу, діти – в школи, садочки . . . , стукотіння, гуркіт стихали – наступала тиша. Після 16-ої години люди приходили і, мимоволі, починався гамір навкруги, тоді він їхав працювати в інститут, бо там чекали його інші діти – студенти, аспіранти, докторанти, співробітники (він їх називав своїми дітьми). Віллі говорив: “Якби була завжди абсолютна тиша навкруги, коли я працюю, і хтось мені їсти давав, то я ніколи не виходив би з кабінету”.

Шановний Вільгельм Ілліч був патріотом України! Він говорив: “Процес людської свідомості рухається повільніше, ніж прогрес науки, тому держава і нація можуть бути відомі в світі тільки завдяки видатним досягненням в галузях науки. Кожен фахівець повинен знати про всі досягнення в даній галузі, бо наука весь час розвивається”.

Він любив свою українську націю, але не був націоналістом, говорив: “Любити своє національне ніколи не заборонено, але не через ненависть до других національностей”. Можливо тому Вільгельм Ілліч хотів і робив усе, щоб більше було вчених-українців, “. . . щоб Україна посідала більш значне місце серед країн світу, щоб наша нація встала з колін, бо хто не має власної гідності, того не поважає ніхто, щоб

нас знали завдяки нашим досягненням в науці, бо ми, українці, – працюючі люди!”, – говорив він.

Віллі говорив, що якщо вважати всю науку деяким джерелом, то від успішної праці вчених окремих галузей науки залежить цілісність цього джерела. На мій погляд, він був одним з тих вчених, завдяки праці яких наука успішно розвивається.

Наш сусід багато працював, дуже любив свою математику, яка була для нього сенсом і чарівністю життя. Чоловіку особливо дороге те, чому він віддає всього себе. У цьому сенсі він був щасливою людиною, але на превеликий жаль, життя обірвалося рано (у 60 років) і Віллі не до кінця реалізував свій науковий потенціал. Не було в світі жодного значного досягнення в галузі математики, щоб Вільгельм Ілліч про нього не знав.

Ще за часів існування СРСР він зобов'язав співробітників свого відділу вивчити англійську мову і оволодіти вмінням працювати на комп'ютері, який у 80-ті роки придбав для інституту за власні кошти.

Віллі часто їздив за кордон, бачив яке там життя і говорив: “Щоб іти в ногу з часом, треба оволодіти всім новим, що є в других країнах”.

Настали нові часи. Я маю на увазі політичні події СРСР після 1990 року. Більшість людей були розгублені, але Вільгельм Ілліч зразу ж відчув наступ нового часу, рух змін в суспільстві і говорив: “Повернення назад не буде!” Він нам порадив обов'язково приватизувати квартиру – так робиться у всіх країнах, бо то є приватна власність, а також говорив: “Не треба сидіти, склавши руки і чогось чекати, треба діяти, вистояти, вижити і потім піти в ногу з часом!”

Ми – покоління людей, які народились до Великої вітчизняної війни, пам'ятаємо сталінські часи і нам важко було адаптуватись у новому політичному і економічному просторі, а для нього ті події не були несподіванкою.

Віллі орієнтувався у житті і не ждав ніколи ні від кого допомоги, або якогось везіння у справах, а сам досягав своєї мети і успіхів наполегливою працею, “. . . бо тільки тоді можна достойно жити, любити і поважати власну державу”, – говорив він.

Фущич В.І. мав широке коло зв'язків з математиками багатьох країн світу. Він організовував симпозіуми вчених-математиків, які проходили в столиці України. Віллі часто запрошував додому своїх іноземних колег і не тільки під час симпозіумів. Але в 70–90-ті роки нелегко було достойно прийняти і обслужити на високому рівні

вчених-іноземців дома. То були не тільки матеріальні витрати, а було важко фізично і психологічно. Всю відповідальність за прийом гостей брала на себе вірна дружина Віллі, невтомна трудівниця і дома, і на роботі – Ольга Іванівна.

Вона була Вірним Другом свого чоловіка. Ці слова я написала свідомо з великої літери в повному їх розумінні і значенні, бо інколи не кожен досягає визначених успіхів у своїй професії, якщо особисте життя складається не досить вдало.

Віллі і Оля були між собою духовно дуже близькими людьми. Дружина на протязі всього їх сумісного життя була завжди в курсі всіх справ наукової діяльності Віллі, наукових контактів з колегами як вітчизняними, так і іноземними, підтримувала його і дуже розумілася у справах. Вони у всіх відношеннях жили одним життям.

Тепер Ольга Іванівна вважає своїм основним обов'язком упорядкувати всі наукові праці Вільгельма Ілліча, привести в належний хронологічний порядок кореспонденції спілкування з вченими за весь період його наукової діяльності і все це надрукувати. То є титанічна праця!

Вільгельм Ілліч заснував власний математичний журнал, в редакцію якого залучив відомих вчених-математиків різних країн світу. Тепер цей журнал є власністю його дочки Мар'яни, яка працює в університеті м. Лулео, Швеція. Обкладинка журналу оформлена в жовто-блакитному кольорі, з гербом України. На першій сторінці в кожному журналі зазначено, що фундатором і засновником його є Фущич Вільгельм Ілліч. Таким чином, журнал живе і продовжує друкуватись.

Я знаю, що були люди, які Віллі дуже заздрили тому, що самі менше працювали і мали менші успіхи в роботі.

Вільгельм Ілліч виховав багато кандидатів (понад 50) і докторів наук. Я бачила його тонкі учнівські робочі зошити, де на кожен день були складені плани роботи для кожного аспіранта. Слова часто виділені червоним кольором, зі знаками оклику, підкреслено, виділено зі словом "Cito!", фрази обведені рамкою і т.п. В зошитах був продуманий не тільки чіткий план роботи з аспірантами, а також вся наукова діяльність на кожен день.

Я знову повторюсь, що Віллі багато працював, але от що він зовсім не любив – ходити просто так в гості з частуванням і пригостанням, бо вважав, що то є даремна трата часу! Але він завжди був співучасником ділових зустрічей, навіть за сервірованим столом, чи

при святкуванні визначних подій в житті близьких, знайомих, чи колег по роботі, якщо був запрошений.

Наш сусід творив добрі справи, людям хотів і робив тільки добро. Я знаю, що декільком людям (не буду їх називати) він влаштував особисте життя, бо, я так вважаю, що з його легкої руки вони познайомились і кожен знайшов свою “половинку”.

Ми, проживаючи поруч, звертались до Фущичів, коли в нашій сім’ї були якісь труднощі. Вони завжди нам допомагали і морально, і матеріально, співчували, радили і підтримували нас.

Вільгельм Ілліч був інтелігентом, людиною з великим почуттям гумору, привітним чоловіком. Я впевнена, що немає ні однієї людини в будинку, де ми проживали, з ким би при зустрічі він не привітався. Він завжди з усіма вітався.

Наші сини дуже поважали Віллі. В 1981 році наш старший син Юрій поступив до Київського політехнічного інституту. 1-го вересня, в перший день занять сина, ми дома влаштували сімейну пресконференцію, щоб дізнатись про його перші враження від занять.

Особливо Юра був зачарований першою лекцією з хімії у великій хімічній аудиторії, яку на високому рівні провів доктор наук В. Лавренко. Викладач навіть розповів про хімкорпус, який був збудований до революції, про прекрасну акустику в великій аудиторії, для чого влаштував досліди зі звуковими ефектами, щоб студенти наочно в цьому переконались. Ще син розповідав, що була лекція з математики, яку викладав кандидат математичних наук Грищенко.

Я цими враженнями сина поділилась з Фущичами. виявилось, що В. Лавренко – близький знайомий Вільгельма Ілліча, а Грищенко – його колишній аспірант. Звичайно, Віллі сказав цим викладачам, що студент Васильєв Юра (з вусами) його сусід. Це Юру зобов’язало добре вчитись, бо прикро було б, коли дядя Віллі дізнається, що його сусід-студент навчається не досить успішно. Ця подія зобов’язала сина сумлінно ставитись до навчання взагалі.

Менший син Андрій на початку 1997 року писав дипломну роботу і йому потрібні були математичні формули для розрахунків. В той час, у зв’язку з обставинами, наша сім’я жила на іншому поверсі, не поруч з квартирою Фущичів, діти наші уже виростили і ми не так часто спілкувались між собою, як то було раніше. Ніхто з нас не знав, що Віллі тяжко хворіє. Андрій спитав дозволу по телефону про те, чи може зайти зі своїм проханням про допомогу до Вільгельма Ілліча. Отримавши дозвіл, син зайшов і був дуже вдячний Віллі, що він

допоміг підібрати необхідні математичні формули. Це було в березні місяці.

7-го квітня нам раптом зателефонувала Оля і сповістила про нещастя. Ми всі були страшно приголомшені несподіваною і жахливою звісткою. Віллі не стало в світлий весняний день свята “Благовіщення”.

Андрій говорив, що при зустрічі помітив слабкість і хворобливість дяді Віллі, але як-то має виглядати хвора людина? Вільгельм Ілліч був уже так тяжко хворий, а не відмовив допомогти нашому синові. Ми всі, хто його любив, поважав, добре знав і відчував його душевну доброту – так рано втратили його. Адже йому виповнилося лише 60 років.

Вільгельм Ілліч володів гострою спостережливістю, прекрасною пам'яттю, витримкою. Витримка “на людях” останнім часом йому дорого коштувала, бо він після різних негараздів не спав по декілька ночей. Це його дуже виснажувало. Ми про це знали, бо весь час спілкувались між собою.

Для збереження здоров'я будь-які психоемоціональні напруження повинні носити епізодичний характер, але то було не в характері Вільгельма Ілліча. Насправді характер людини – це компас, по якому вона живе, а Віллі все сприймав дуже емоційно.

Він дуже любив природу, бо виріс у чудовому краї гір, лісів і полонин. Раніше на період відпустки вони сім'єю завжди їздили на Закарпаття відпочивати, але останні роки Вільгельм Ілліч зовсім не був у відпустці, не гаяв часу – все працював, працював, працював...

Однією з основних рис його характеру була неймовірна працелюбність, максимальна зібраність і високе почуття відповідальності.

Вільгельм Ілліч Фуцич у 34 роки став доктором наук, потім – членом-кореспондентом АН УРСР. Цьк свідчить про значний вклад, який він вніс у розвиток науки.

У 2001-му році Вільгельму Іллічу Урядом було присуджено звання “Лауреата Державної премії України в галузі математики і фізики”.

Ми дуже сумуємо з приводу того, що він так рано пішов від нас, але говорять, що такі люди як Віллі, мають тільки день народження. Ми завжди згадуємо про нього. Він залишився у нашій пам'яті як красива, доброзичлива, висококультурна, інтелігентна, тактична і чуйна людина.

28 липня 2004 р.

То, что осталось в памяти (фрагменты воспоминаний о Вильгельме Ильиче Фущиче)

Всеволод А. ВЛАДИМИРОВ

Эти воспоминания в виде черновых набросков были написаны “на коленях” почти сразу же после безвременной кончины нашего учителя. Я честно собирался поработать над материалом: многое еще хотелось добавить, дописать, улучшить. Однако время тогда было довольно напряженное, большие и малые проблемы всякий раз отвлекали от работы, однажды отложенной “на потом”. В результате я до сих пор несу груз вины перед Ольгой Ивановной Фущич, которой обещал быстро подготовить материал. Теперь, казалось бы, и забот поменьше, однако стала подводить память, да и дарований вряд ли прибавилось. Поэтому я отдаю в руки читателя наброски почти без правок, стремясь возратить хоть малую часть долга, при этом надеясь на снисходительность со стороны моих друзей, коллег и других потенциальных читателей этих строк.

Познакомились мы с В.И. в 1975 году совершенно случайно. В тот год я заканчивал Варшавский университет и приехал в свою *Alma Mater*, УЖГУ, за рекомендацией в аспирантуру. Необходимо было сделать доклад в отделе теоретической физики по теме магистерской работы. Доклад, как мне показалась, не слишком заинтересовал участников семинара, поскольку был далек от их научных интересов. Моя персона тоже никого особо не интересовала, так как я приехал с намерением поступать в аспирантуру ИТФ АН УССР. Однако один из присутствующих внимательно следил за изложением, интересуясь некоторыми нюансами работы. Это был В.И., который приехал в УЖГУ, кажется, в качестве председателя государственной экзаменационной комиссии.

По прошествии трех десятилетий мне все так же ясно помнится этот семинар. Я тогда ничего не знал о В.И., однако он как-то по-особому слушал и этим обращал на себя внимание. По окончании доклада меня представили В.И., и он предложил мне встретиться и поговорить на следующий день. Во время следующей встречи он предложил поступать к нему в аспирантуру, что, в общем-то явилось

для меня большой неожиданностью. Толком я тогда не понял, чем мне предстояло бы заниматься в случае поступления, однако, не долго думая, согласился. Вот так, приехал я, в общем-то с установкой на теоретическую физику, однако, встретившись с В.И. и мгновенно к нему расположившись, резко изменил планы. Обаяние его личности не исчезло, как это нередко бывает в жизни, при более близком знакомстве, состоявшемся через два с лишним года. Напротив, по мере того, как я узнавал своего шефа, оно распространялось на меня все больше и больше.

С приемом в аспирантуру все оказалось не так-то просто, поскольку успешная сдача экзамена по математике была необходимым, но не достаточным условием поступления. Первый отдел тогда бдительно следил за “чистотой рядов”, перекрывая многим молодым людям возможность быть зачисленными в аспирантуру. В моем случае связано это было с польским гражданством супруги. По-видимому будучи глубоко несогласным с таким положением дел, В.И. воспринял мою, а также другие подобные ситуации, как личный вызов. В “кухню” своих баталий он нас почти не посвящал, однако некоторое время спустя прорисовывались кое-какие детали этой борьбы. Низкий поклон В.И., ведь, пожалуй, никто другой не стал бы так сражаться за молодого человека, из которого еще неизвестно что вырастет. Впрочем, на счет роста у В.И. особых сомнений, можно сказать, не имелось, поскольку в той атмосфере, которая царила на его семинаре, не-работать, не-получать результаты была просто невыносимо! Конечно, были мы разными, кто лучше, кто хуже, по-разному складывались и жизненные обстоятельства, однако каждый обязан был выкладываться в работе.

В.И. опекал своих учеников с первых шагов и до защиты. Приходилось мне видеть многих научных руководителей, судьба меня, в принципе, баловала знакомствами с хорошими людьми, но все же никогда больше я не встречал такой готовности всюду во всем помочь, будь то научные проблемы (домой звонить разрешалось в любое время дня и ночи), быт или устройство на работу.

Семинар по понедельникам – святая святых. В течение шести с лишним лет я регулярно посещал семинар с сентября по начало июля и едва ли припомню больше двух или трех сбоев в его функционировании. В описываемый период времени начинался семинар в 18:00 и длился . . . ну, в общем, сколько нужно, как правило, до глубокой ночи. Дежурная за это время раза три заглянет, зам. директора по

АХЧ напомнит о строгом распоряжении начальства насчет экономии электроэнергии. Тирады эти, казалось, не вызывали у В.И. ни тени раздражения: всегда с улыбкою, отпустит шуточку и – “. . . все, все, сейчас, заканчиваем, ну, еще максимум минут 5”. Однако эти 5 минут, бывало, длились по часу и больше.

После 22:00 глаза сами закрываются, кое-кто из молодежи носом клюет, а шеф бодр, он только-только раскрутился, фонтанирует идеями: а что если такое сделать, а что если по другому на эту задачу взглянуть. . . . В такие минуты, порой, рождались будущие весомые результаты и, неизменно, всякий раз, задавался импульс к поиску.

Идем с семинара разгоряченные, вниз по улице Ленина (ныне Б. Хмельницкого). Шеф – высокий, седой, изящный, нисколько не мэтр, держится со всеми наравне, по дороге, чаще всего, разговор продолжается о науке, однако бывает что и не только: все интересно – нашумевшая книга, околонуточные новости, спорт. В конце улицы – центральный гастроном, открытый до 23:00 – успеть бы! Хлеб, докторская колбаса, чай – нехитрые покупки – и по домам, отдыхать. Кому по пути – те с шефом, продолжать разговор. Домой по понедельникам прихожу почти в полночь. Традиционно выпиваю 2–3 стакана крепчайшего чая, после которого мгновенно отрубаяюсь и сплю, как убитый, часов до девяти, а то и десяти утра.

Изловив аспиранта в пятницу, шеф имел привычку вручать ему ксерокопию свежей статьи для ознакомления и . . . доклада в ближайший понедельник – порою в шутку, а порой и всерьез: аспирант должен быть “заведен” всегда – днем, вечером, а также в выходные дни надо думать о работе и жить работой, отдавая науке ежедневно по 10–12 часов чистого времени. Если по другому подходить, то результатов существенных, не будет. Тогда это казалось мне несправедливым: разве мы не молодые люди, и разве кроме работы нет ничего интересного в жизни? Лично я сильно бунтовал и придерживался иного мнения: со мной жила семья, которой надо было уделять немало времени, и были еще увлечения: горные восхождения, требовавшие круглогодичных тренировок, книжки, фильмы, застолья с интересными людьми – ну как от всего этого отказаться! Словом, науку я воспринимал как нечто важное, но не единственное в жизни, и игнорировал призывы к аскетическому служению. Точку зрения Вильгельма Ильича я принял, к сожалению, много позднее.

Ремарка в сторону докладчика:

– В.І., ви щось дуже добре виглядаєте: щось мені здається, що ви мало працюєте.

Докладчик:

– В.І., я голодую 17-й день.

Шеф:

– Що таке? Розкажіть, будь ласка!

Интерес к феномену лечебного голодания быстро вспыхивает, и столь же быстро улетучивается: любопытство удовлетворено, докладчик реабилитирован, двигаемся дальше.

На семинаре в роли аутсайдеров побывали в свое время, наверное, все аспиранты, или, по крайней мере, большинство.

Шеф:

– Не іде поставлена задача? Давайте до дошки, покажіть, що ви зробили протягом тижня.

Аспирант:

– В.І. я робив те і те ...

Шеф:

– Мені не цікаво, що ви робили, я питаю, що ви зробили! Погано, сідайте, хто там наступний?.

Или:

– В.І., я не зможу цього зробити.

В.І.:

– Ви мусите це зробити – і все!

Из этого “*ви мусите*” часто рождались очень сильные результаты, побеждались проблемы, которые, казалось, пробить было невозможно. И дело, конечно, не только в требовательности шефа, хотя она и имела место, но больше наверное в том, что он заставлял верить: задача может быть решена, несмотря на все сложности, вселял надежду на то, что справиться с задачей тебе по плечу.

А как В.І. радовался успехам своих учеников, в особенности молодых – студентов, новичков-аспирантов. Дает задание студенту: разобраться в работе О.: как-то до сих пор ее никто не смог осилить.

Реплика с места:

– ... так, і сидітимо над нею два роки!

В.І., с пассивей:

– Ю., Я забороняю вам казати таке молодим людям!

Довольно скоро, месяца через полтора, студент сообщает, что готов доложить статью. То, что он так быстро справился вызывает все-

общее оживление. Делая сообщение, студент использует формализм почерпнутый из работы О., который нам непривычен, да и докладывает слегка сбивчиво, видимо от волнения. Все хором, перебивая друг друга помогаем, пытаемся на ходу привести обозначения к привычному виду, но шеф хочет услышать все от него самого и даже от возбуждения повышает голос:

– Не заважайте, не заважайте, та дайте ж мені нарадуватись!

Всем ясно, что дебют блестяще удался, статья “пробита”, однако более важно то, что в этот вечер нашего полку прибыло. И, конечно же, В.И. ликует всюю.

На конференции, достаточно молодому сотруднику С.:

– ... чого ви не пішли на доповідь N.?

С.:

– В.И., та мені це було нецікаво!

Ничего не сказал, но, как оказалось, запомнил. Через несколько дней почти за ухо тащит С. к раскрытым дверям аудитории, чтобы показать, как пожилой И.М. Гельфанд старательно конспектирует доклад молоденького американского ученого.

В.И., гневно:

– ... Бачите, вам не цікаво, а от йому все цікаво!

Особого разговора заслуживает общение шефа с А.Г. Никитиным. Кто видел гайдаевскую комедию “Бриллиантовая рука”, тот наверняка помнит диалог опера со ставящим задачу начальником, вызывающий дружный хохот, как всякое удачно подхваченное преувеличение. Так вот, мы бывали и не раз свидетелями подобных диалогов, разворачивающихся между А.Г. и В.И.

В.И.:

– Толя, а может попробовать ...

А.Г., прерывая шефа на полуслове:

В.И.:

– Я уже пробовал, так не идет.

В.И.:

– Ну тогда может ...

А.Г., вновь прерывая:

– Нет, так тоже не пойдет.

В.И.:

– Ну а если ...

А.Г.:

– Да, В.И., так, пожалуй, стоит попробовать, я завтра проверю.

Именно так общались в нашем присутствии двое ученых, сотрудничавшие друг с другом в течение многих лет.

Или еще реплика шефа после особо удачного доклада А.Г.:

– Ну это же просто замечательный результат!

А.Г., в ответ:

– Вильгельм Ильич, знали бы вы, чего мне стоил этот результат – представляете, я так заработался, что забыл пойти на центральный переговорный пункт, где был заказан за несколько дней до этого разговор с женой (проживающей тогда в Праге), причем на этот разговор я сам-то ее и вызвал.

В.И. с воодушевлением:

– Вот видите, вот, всем так надо работать! Надо забыть про все, вот так только и можно получить сильный результат!

Напоследок хотел бы рассказать одну историю, непосредственно связанную с В.И. Аспирантские годы оказались для меня довольно непростым периодом, в основном из-за семейных обстоятельств: безденежье, маленький ребенок, “пятая графа” супруги, которая при тех отношениях к иностранцам, которые царили в СССР, много лет не могла найти работу. В таких условиях весьма трудно было заниматься научными изысканиями и после двух лет учебы в аспирантуре у меня все еще не было серьезных результатов. В конце концов мы начали серьезно задумываться о выезде за границу на ПМЖ. Однако на этом пути возникли свои сложности и, в итоге, блуждая от городского ОВИРА к республиканскому, я ничего не добился, кроме того, что успел “засветиться”. В итоге один из сотрудников Генконсульства ПНР, который предпринимал попытки помочь нам с выездом, сказал открытым текстом, что здесь нам уже никто и ничто в создавшейся ситуации не поможет, поэтому мне надо ехать по гостевой визе и попросту не возвращаться, коль скоро мы решили уезжать из этой страны. Помню, В.И. остановил меня в коридоре Института и сказал, что в первом отделе знают о моих попытках выехать на ПМЖ и теперь его спрашивают, можно ли давать добро на мой временный выезд. Поскольку “исход” из СССР казался мне единственным выходом из создавшейся ситуации, я старался, как мог, убедить шефа в том, что нам просто необходимо проведать тещу (которую, мы, кстати говоря, пригласить в Киев не могли), и что это разные вещи и я конечно же вернусь ровно через месяц. Не знаю, насколько мои слова были убедительными, но шеф сказал, что, коль все обстоит так, как я говорю, то препятствий мне в Институте чинить не будут.

В конце нашего разговора он, однако, просил принять к сведению, что в нашей стране за каждого “невозвращенца” кто-то должен ответить. Я еще раз постарался уверить шефа, что все будет в порядке, хотя в голове было одно – не потерять этот последний шанс устроить наконец свою жизнь.

За рубежом изначально твердое намерение не возвращаться дало трещину по ряду причин, и я промучился весь отпуск, подвергаемый давлению с разных сторон, и не зная, как поступить. В одну из бессонных ночей, будучи почти на пределе, я вдруг вспомнил разговор с В.И., его слова, а также подумал о том, что оставалось за кадром: хорошо зная мою ситуацию, вряд ли он до конца мне поверил, и, тем не менее, не стал препятствовать выезду. После этой ночи я проснулся с чувством человека, оправившегося от тяжелого недуга. Все стало ясно и просто, я возвращаюсь и точка. Менее всего мне бы хотелось вменять себе в заслугу этот поступок: в той непростой ситуации хороших решений не было и я в любом случае кого-то “подставлял”. Однако облегчение, которое я почувствовал, приняв решение возвращаться, заставляет думать, что поступить надо было именно так.

Двигаясь по жизни мы вольно или невольно кому-то причиняем неудобство и боль. Однако у меня есть надежда, что годы проведенные с В.И. научили быть более бережными с людьми. От него исходила большая сила, которая, однако, не подавляла, а заставляла работать, творить. Хочется верить, что контакты с В.И. не только помогли нам чего-то добиться в науке, но и сделали чуточку добрее, лучше, отзывчивее.

11 октября 2006 г.

Згадуючи Вчителя

Ренат З. ЖДАНОВ

Я познайомився з Вільгельмом Іллічем у вирішальний для всякого студента період навчання в університеті. Це був четвертий курс, тобто саме той час коли всі студенти механіко-математичного факультету мають визначати подальший напрям спеціалізації. Я взагалі досить довго не міг вибрати між теорією ймовірності та математичною фізикою. Крім того, мені ще дуже подобалась алгебра. На щастя я, отримавши кваліфіковану і добре аргументовану пораду від знайомого професора-математика, вибрав математичну фізику. Курсову роботу я писав вже на цій кафедрі, але тема була, як на мене, не дуже цікава. Її треба було міняти, але я не міг визначити на “що” міняти. І в цей момент невизначеності саме провидіння послало мені спецкурс з алгебраїчних методів в математичній фізиці, який викладав Вільгельм Ілліч Фущич. Вже перше враження від побаченого і почутого було таким, що я “втік” від керівника курсової роботи до Вільгельма Ілліча. Як виявилось, цей вибір визначив не тільки тему моєї дипломної роботи, але й все моє подальше життя (і, до речі, не тільки в науці). Взагалі, Вільгельм Ілліч був настільки оригінальною і непересічною особистістю, що навіть мої однокурсники, які бачили його буквально декілька разів, добре пам’ятали його навіть через багато років після закінчення університету. Я особисто знаю приклад одного мого однокурсника, який довго не міг пригадати точну назву факультету на якому він навчався, але, коли я сказав, що працюю у відділі Фущича, то він зразу ж його згадав! Це тривіальна істина, що викладачем з великої літери не можна стати, цьому не можна навчитись, з цим можна тільки народитись. Як кажуть, що є то є, а чого немає, то вже і не буде. Він був не такий як усі в усьому, в тому як він викладав, в тому як він відносився до студентів (не як до об’єкту навчання, чим грішить більшість педагогів) а як до колег, які просто мають менший досвід наукової роботи. І це безумовно не могло не імпонувати.

Я не можу сказати, що Вільгельм Ілліч полюбив мене з першого погляду, бо він досить довго приглядався, давав різні задачі учбового характеру і врешті-решт я отримав тему дипломної роботи. Однією із складових цієї роботи було рівняння Дірака, дослідженню якого була присвячена моя кандидатська і докторська дисертації, а також

дві монографії, написані у співавторстві з Вільгельмом Іллічем. Тобто, даючи мені тему дипломної роботи, він фактично запрограмував мою діяльність на багато-багато років наперед, така була незабгненна сила наукового передбачення! Спеціалісти-математики мене добре зрозуміють, адже актуальність тематики річ дуже непостійна. Те що зараз йде на “ура!” через десять років може викликати тільки роздратування.

Мое друге незабутнє враження – це семінари Фущича, їх атмосфера, яка створювалась як Вільгельмом Іллічем, так і іншими учасниками – його учнями. Я зрозумів вже набагато пізніше, чому Вільгельм Ілліч так прискіпливо відбирав кандидатів у кандидати. Річ у тому, що його учні це була не просто група людей, зв’язаних спільною тематикою, це була КОМАНДА (Вільгельм Ілліч більше полюбляв слово колектив). І як кожен тренер у футболі, він дуже прискіпливо підбирав “гравців” до команди, і я не пам’ятаю випадку, щоб він помилився у виборі. При тому доброзичливому, приятному відношенні до молоді, яке панувало у відділі, не дивно, що він фактично ставав другою домівкою для аспірантів. І саме ця творча атмосфера сприяла появі такої кількості кандидатів і докторів наук, випестуваних Вільгельмом Іллічем, якої вистачило б для звіту за десятиріччя ударної праці цілого інституту. Іншим фактором був особистий приклад Вільгельма Ілліча і те, як і скільки він працював. Він був, як зараз прийнято казати, роботоголіком, і “перепрацювати” його було неможливо. Взагалі, слово працювати було святе для нього і він вимагав такого ж відношення від нас. Це завжди було на першому місці, якщо виникали нові ідеї, результати, думки і т.п., він завжди відкладав усі справи і знаходив час, щоб послухати, порадити, дискутувати. Я впевнений, що якби я зателефонував йому серед ночі, для того щоб терміново сповістити про “відкриття”, то і тут науковець в ньому взяв би гору над простим смертним і ми би поговорили, як водиться (я персонально таких експериментів не провадив, але іноді так тяжко було дочекатись ранку!). І таке відношення було до кожного учня, хто хотів і вмів працювати. І це при тому, що він завжди мав аспірантів, докторантів і коло його учнів, яким потрібно було приділити увагу, постійно розширювалось! Тільки зараз, маючи своїх власних аспірантів, я можу по справжньому оцінити фантастичну роботу, яку здійснив Вільгельм Ілліч, виховавши біля шестидесяти кандидатів та докторів наук! Плюс викладання в університеті, плюс міжнародний журнал, створений ним, плюс, плюс, плюс...

Ще однієї яскравою (як на мене) характеристикою колективу, створеного Вільгельмом Іллічем, є те, що там я знайшов двох нових друзів (я маю на увазі саме друзів а не приятелів, не колег по роботі з якими завжди приємно зустрітись, погомоніти – це інше). Добре відомо, що після школи та перших курсів університету друзів, як правило, вже тільки втрачаєш – життя розводить.

Моя наукова кар'єра, дякуючи Вільгельму Іллічу, складалася вдало, я достроково захистив кандидатську дисертацію, потім він добився, щоб мене залишили в Інституті математики (що було вельми нетривіальною проблемою), де я на протязі п'яти років підготував і захистив докторську дисертацію. З процедурою захисту сталася трагікомічна ситуація, про яку мені навіть зараз моторошно згадувати. В день захисту повинні були захищатись ще три кандидатські дисертації, і я підрахував, що процедура їх захисту затягнеться до обіду, а моя черга буде після обіду. Тому я поїхав додому (на Оболонь), щоб пообідати. Десь між другою і третьою ложкою задзвонив телефон, це був Вільгельм Ілліч, який трохи нервово поцікавився, куди я, м'яко кажучи, подівся. Як виявилось, захист всіх трьох кандидатських дисертацій промайнув за годину, і спецрада вирішила не гаючи часу заслухати докторську: а дисертанта немає! Як я біг з Оболоні до інституту математики, так я ніколи не бігав ні до, ні після, але все одно члени спецради розійшлися на обід. І якби не Вільгельм Ілліч, який, як завжди бувало, взяв все на себе і персонально попросив кожного члена спецради прийти після обіду, то я б мабуть і до сих пір захищав ту дисертацію. Коли я не живий не мертвий з'явився перед очі Вільгельма Ілліча, то він, побачивши мій стан, навіть не лаяв мене, а просто сказав, щоб я розбірливо писав формули на дошці . . . Таким чином він зняв стрес і я взагалі не хвилювався під час доповіді. Я не знаю, що Вільгельм Ілліч думав про цей малоприємний для всіх нас епізод, але потім він ніколи не згадував про нього.

Окрема тема для розповіді це те, як Вільгельм Ілліч вмів оцінювати людей буквально з першого погляду і, як правило, безпомилково. Я дуже добре запам'ятав один епізод на конференції, коли виступав один доповідач, якого ми обидва бачили вперше, і Вільгельм Ілліч, послухавши зробив висновок: "Цей чоловік дуже себе поважає". Я взагалі спочатку не дуже зрозумів, що він мав на увазі. І лише через деякий час поспілкувавшись з доповідачем безпосередньо зрозумів, наскільки точною і безпомилковою була ремарка Вільгельма Ілліча, бо крім самоповаги нічого цікавого у ньому (у доповідачеві) не було.

І такі оцінки я чув не раз і не два і деякими з них послуговуюся до сих пір. Ще одне підтвердження сказаному – це друзі Вільгельма Ілліча, які виступали офіційними опонентами на захисті наших дисертацій. Це були не просто знані спеціалісти, а ще й нетривіальні з усіх точок зору особистості. Ми, аспіранти та молоді співробітники відділу бачили, з якою повагою вони ставляться до Вільгельма Ілліча особисто і до того, що робиться ним і його учнями. Це, безумовно, підвищувало нас у власних очах і було неабияким стимулом у творчості.

І ще одне незабутнє враження від перших кроків співробітництва з Вільгельмом Іллічем та його групою – це чітке усвідомлення того факту, що працюючи в даному колективі, я знаходжусь “на передньому краї науки”. Я в той час мав дуже туманну ідею відносно того, як має виглядати той бажаний для кожного молодого чоловіка, який вибрав науку як спосіб годувати свою сім’ю, передній край науки. Але чомусь я був абсолютно впевнений, що це він і є. Взагалі актуальність тематики – це дуже тонка і навіть делікатна матерія. Вибір такої тематики – це витвір мистецтва наукового лідера напряму, прояв глибини його таланту та сили передбачення. Часто-густо вже через невеликий проміжок часу з’ясовувалось, що незважаючи на великий первинний галас здійснений відносно того чи іншого “відкриття”, цей напрямок тихо “вмирав”, а те, що там робилося, не було варте паперу, на якому все це писалось. Очевидним проявом таланту передбачення Вільгельма Ілліча було те, що жоден з його глобальних, як тепер кажуть, проектів, тобто, нелієвська симетрія (у широкому розумінні цього слова), умовна симетрія та розробка конструктивних методів побудови точних розв’язків для основних нелінійних рівнянь математичної та теоретичної фізики не тільки не втрачають своєї актуальності з плином часу, а й навпаки. Я б сказав, що ці напрями мають внутрішнє джерело саморозвитку, яке не тільки сприяє розвитку теорій як таких, але й є джерелом ідей, які допомагають розв’язувати споріднені задачі (достатньо згадати хоча класичну проблему розділення змінних). А головне, що правильно вибрана в свій час тематика до сих пір “годує” велику групу учнів Вільгельма Ілліча.

Ще хотілося б відмітити одну рису притаманну Вільгельму Іллічу – це те, що я б назвав психологією переможця (а може рисою, яка відзначає вченого світового класу). Це його власна психологічна установка і установка для всіх його учнів, що ми маємо бути неодмін-

но кращими за конкурентів і що ми будемо кращими (а це означає в першу чергу більше та ефективніше за інших працювати!). І ця установка давала просто вражаючі результати. В аспірантуру поступали мокрі курчата (я маю на увазі насамперед себе), а вилітали орли (тут я маю на увазі інших), які одержували результати міжнародного класу, публікувались в елітних міжнародних наукових часописах, писали монографії, які згодом перекладалися за кордоном, захищали кандидатські і докторські дисертації, і нарешті, працювали з власними учнями. Саме тому нам зараз не соромно з'явитись із своїми результатами на міжнародному форумі будь-якого рівня. Це я можу стверджувати з повною відповідальністю, бо вже маю чималий досвід виступів на солідних міжнародних конференціях. Крім того, я спілкувався з колегами і навіть ті з них, які мали досить прохолодні стосунки з Вільгельмом Іллічем (а причиною часто-густо була тривіальна заздрість), дуже високо відгукувались про його школу.

Можна ще дуже багато писати про різні сторони обдарування Вільгельма Ілліча, але головним є, на мій погляд, те що він був першокласним математиком світового рівня – потужним, ефективним та результативним. Саме ці риси були тим світлом на яке зліталися як метелики з усієї України (і не тільки з України) його майбутні учні. І одне з наших головних завдань полягає в тому, щоб втримати рівень наукової школи Фущича на належному рівні. Це буде найкращою пам'яттю нашому дорогому вчителю Вільгельму Іллічу Фущичу.

1998 р.

Спогади про Вчителя

Віктор І. ЛАГНО

Я належу до тих учнів В.І. Фуцича, які закінчили провінційні вузи (як правило, педагогічні інститути), спеціальної підготовки до занять науковою діяльністю у свої студентські роки не отримали, але змогли за допомогою та під керівництвом Вільгельма Ілліча реалізувати себе як математиків-дослідників, підготувати та захистити кандидатські дисертації.

Моє знайомство й початок наукової співпраці з Вільгельмом Іллічем припали на 1985 рік. Перша моя особиста з ним зустріч була миттєвою. Весною 1985 року я перебував у Києві на факультеті підвищення кваліфікації при Київському державному університеті й одночасно готувався до вступу в аспірантуру. На той час я входив до групи полтавських математиків з місцевого педінституту, які під керівництвом Леоніда Феодосійовича Баранника проводили дослідження ряду задач, що лежали в руслі проблем, які вивчалися у відділі прикладних досліджень Інституту математики. Тому заочно Вільгельм Ілліч мене знав й дав попередню згоду на те, що він буде моїм науковим керівником. Й ось, нарешті, відбулася наша особиста зустріч. Вільгельм Ілліч дуже поспішав в Президію Академії Наук, тому, після того, як Леонід Феодосійович відрекомендував мене, він запропонував провести його й по дорозі провів бесіду, яка в основному вилілася в три запитання: Яку мову (іноземну) ви вивчали? Чи одружені? Ви палите?! (я від хвилювання витяг сигарети). Лише відповідь на друге запитання (на той час я був неодружений) мала схвальну реакцію Вільгельма Ілліча. Щодо мови (я вивчав німецьку) було дано вказівку негайно починати вивчати англійську, а за мою шкідливу звичку мені діставалося від Вільгельма Ілліча протягом усього періоду нашої співпраці. Дізнавшись, що я на той час перебуваю в Києві й що мені доведеться скласти лише один вступний іспит, він порекомендував мені відразу включитися в роботу і, не дивлячись на те, що задачами, які я розв'язував, у Києві ніхто не займається, регулярно бути присутнім на науковому семінарі. Так розпочався мій перший київський період співпраці з Вільгельмом Іллічем.

Основною ланкою у підготовці аспірантів відділу прикладних досліджень Інституту математики був науковий семінар відділу. При

цьому, на відміну від решти семінарів Інституту, робота цього семінару розпочиналася о 18⁰⁰ двічі на тиждень – у понеділок та четвер. Інколи робота семінару (сюди входили як виступи учасників, так і зустрічі тет-а-тет з Вільгельмом Іллічем) тривала до 22⁰⁰, а то й до 23⁰⁰. Вільгельм Ілліч дуже не любив, коли аспіранти знаходилися у відділі вдень, вважаючи, що вони заважають працювати співробітникам відділу й самі нічого не роблять. Він вимагав, щоб ми працювали в бібліотеці або вдома. При цьому з його боку був постійний контроль за станом справ. Говорячи про себе, можу сказати, що завдяки Вільгельму Іллічу я навчився працювати з періодичними науковими виданнями, організовувати свій час. Також певний вплив він здійснював і на моє вміння доповідати результати, викладати математику взагалі. На той час у Києві я один займався проблемами класифікації неперервних підгруп основних груп симетрій математичної фізики (у цьому напрямку працювала полтавська група під керівництвом Л.Ф. Баранника та В.М. Федорчук у м. Львові). Тому на семінарі я доповідав огляди наукових статей, слухав виступи своїх колег, але не мав можливості доповісти свої результати досліджень, оскільки коло наукових інтересів решти учасників семінару не містило даного напрямку. В той же час Вільгельм Ілліч вів спецкурс в університеті. Він запропонував мені підготувати два-три виступи з тим, щоб пояснити методіку досліджень й зробити огляд основних результатів, отриманих в даному напрямку.

На той час я вже мав п'ятирічний досвід викладання в середній й вищій школі, тому після першого проведеного заняття із спокійною душею підійшов до Вільгельма Ілліча й запитав про його враження, підкресливши, що весь запланований матеріал я встиг розглянути. На це Вільгельм Ілліч провів критичний розбір заняття, підкресливши, що основною хибою було те, що лектор працював не з конкретними людьми, а з запланованим на заняття матеріалом. Також з його уст прозвучало, що навчати чогось студентів ви зможете лише тоді, коли ви їх будете учити, а не просто викладати їм математику. Але тут же він, зм'якшуючи практичні зауваження, похвалив за вдалий підбір прикладів, вміння спілкуватися з аудиторією. Решту занять я провів, намагаючись враховувати зауваження. Відзначу, що практику залучення аспірантів до читання окремих тем на спецкурсі Вільгельм Ілліч проводив і пізніше. Так, з рівняннями Дірака, їх симетрійними властивостями та методами розв'язування я познайомився на заняттях, які проводив Р.З. Жданов (Вільгельм Ілліч за-

прошував на такі заняття всіх аспірантів і був обов'язково присутній сам).

Хочу також відзначити те визначне місце, яке відводив Вільгельм Ілліч в різних аспектах своєї діяльності прикладам. Він завжди підкреслював, що неможливо навчитися математиці, не розв'язуючи конкретних задач. Навчаючись в аспірантурі, я регулярно заходив в книжкові магазини і час від часу купляв навчальну та наукову літературу. Згадую, як одного разу я вже зібрався придбати одну монографію, як тут до книгарні зайшов Вільгельм Ілліч. Він відразу почав мене відраджувати від покупки, мотивуючи це тим, що в монографії не розглянуто жодного конкретного прикладу, й що для першого ознайомлення з розглянутою в ній проблемою вона не годиться. Взагалі він вважав, що процентів вісімдесят видань автори пишуть для себе, а не для читача. Й що треба обов'язково це враховувати при ознайомленні з такого роду літературою, щоб не отримати враження про свою нездатність займатися математикою.

Під час навчання в аспірантурі я не переставав дивуватися невичерпній енергії Вільгельма Ілліча. Він встигав дуже багато. Окрім керівництва науковою роботою аспірантів та співробітників, він виконував функції члена Вченої Ради Інституту, займався педагогічною діяльністю в університеті, працював над науковими проблемами незалежно від учнів, встигав детально переглядати періодичні наукові видання та багато чого іншого, про що ми не мали й гадки. Дуже напруженим був у Вільгельма Ілліча 1986 рік, в якому йому було обрано членом-кореспондентом АН України і в якому йому виповнилося 50 років. За три роки, які я провів у Києві, не пам'ятаю випадку, щоб без дуже поважної причини (звичайно це була відсутність Вільгельма Ілліча у Києві) не відбувся семінар.

Початок другого мого київського періоду співпраці з Вільгельмом Іллічем випадає на початок 1994 року, коли я перебував на чотиримісячному стажуванні в Інституті математики. Це був вже інший час й інша країна. Моїй новій появі у Києві передували п'ять років роботи доцентом кафедри математичного аналізу Полтавського педагогічного інституту. Після захисту кандидатської дисертації я намагався, хоча це було й нелегко, підтримувати зв'язок з Вільгельмом Іллічем й не кидати занять наукою. В значній мірі цьому сприяли мої дружні відносини з учнями Вільгельма Ілліча, особливо з Ренатом Ждановим та Володею Смалієм. Тому коли постало питання про те, де мені проходити чергове підвищення кваліфікації, я

за згодою та допомогою Вільгельма Ілліча оформив стажування в Інститут математики.

Приїхавши до Києва, я мав ґрунтовну бесіду з Вільгельмом Іллічем. Він розпитав про мої плани, сказав, що часи настали важкі, особливо шкодував, що втрачається престиж наукової діяльності, тому він з розумінням поставиться, якщо я під час стажування буду займатися чисто життєвими проблемами. Але якщо є бажання, то можу підключитися до Рената Жданова і спробувати з ним розглянути кілька задач.

Слід відзначити, що на цей час Вільгельм Ілліч мав ще більше навантаження ніж п'ять років назад. Окрім керівництва відділом та семінаром він постійно мав якісь справи в Президії Академії. В цей же час він розпочав свою діяльність головного редактора (а практично й видавця) наукового журналу "Journal Nonlinear Mathematical Physics", працював у математичній спілці України й ще кількох громадських організаціях. Досить часто від'їжджав він у наукові відрядження за кордон.

Але не дивлячись на все це, науковий семінар працював як завжди, й у кінці мого терміну стажування ми доповіли свої результати. Відзначу, що нам з Р. Ждановим вдалося провести повний опис зображень векторними полями Лі узагальненої алгебри Пуанкаре $AP(n, m)$ та здійснити в загальній формі симетричну редукцію $SU(2)$ -інваріантних рівнянь Янга–Мілса до систем звичайних диференціальних рівнянь. Вільгельм Ілліч був задоволений отриманими результатами й запропонував мені вступити до нього в докторантуру. Так, восени цього року я вступив до нового етапу безпосередньої наукової співпраці з Вільгельмом Іллічем. На жаль умови життя все ускладнювалися й тому я не мав можливості перебувати у Києві постійно. В основному ми спілкувалися по телефону та під час моїх приїздів раз у два місяці до Києва. Важливою подією в житті Вільгельма Ілліча і його учнів стала Міжнародна конференція "Symmetry in Nonlinear Mathematical Physics", яка відбулася в липні 1995 року. Вільгельм Ілліч хотів зробити її традиційною, але так сталося, що вже друга конференція 1997 року відбулася без нього.

Зрозуміло, що такий темп життя позначився на здоров'ї Вільгельма Ілліча. Але не зважаючи на це він не згортав свою діяльність, а навпаки, розширював коло інтересів. У кінці грудня 1996 року більше сорока учнів Вільгельма Ілліча зібралися на його шістдесятиріччям. Не дивлячись на те, що він напередодні повернувся з Англії

й був хворий, Вільгельм Ілліч зранку зробив змістовну доповідь на Вченій раді Інституту, а весь вечір був з нами.

Останню зустріч я мав з Вільгельмом Іллічем у січні 1997 року. Вона відбулася у нього вдома й тривала близько трьох годин. Я доповів йому, що на той час було зроблено, він намітив задачі, які потрібно негайно доробити, але більшість часу ми обговорювали проблеми, які належало досліджувати у більш віддаленій перспективі. Таким він і залишився у моїй пам'яті – рухатися завжди і лише вперед, ні на хвилину не зупинятися.

1997 р.

Вічний трудівник

Анатолій Г. НІКІТІН

Я познайомився з Вільгельмом Іллічем у ті далекі часи, коли він був ще кандидатом наук, а я – студентом п'ятого курсу. Обставини цього знайомства були досить курйозні. Справа у тому, що мені здалося, що я знайшов помилку в одній з робіт тоді ще невідомого мені В.І. Фущича. Я поспішив повідомити про це Остапа Степановича Парасюка, що був керівником моєї дипломної роботи, і той направив мене прямо до Вільгельма Ілліча розбиратись.

Вільгельм Ілліч привітно зустрів нахабного студента, що прийшов критикувати його роботу. Правда, дискутувати зі мною не став, сказавши, що справа студентів – вчитись. Замість цього почав розпитувати мене, чим я займаюсь, і запропонував розповісти йому одну з робіт, яку я встиг на той час прочитати.

Мені здалося, що сталося чудо! На той час я встиг прочитати всього чотири чи п'ять наукових статей, і одна з них зацікавила справжнього вченого. Не буду згадувати таких важливих для мене подробиць моєї першої у житті доповіді, скажу тільки, що після неї почалось наше довгорічне співробітництво, яке не припинялось під час моєї військової служби після закінчення університету. Саме під час цієї служби, у 1970 році, була опублікована наша перша сумісна стаття, а останню нашу роботу Вільгельм Ілліч вже не побачив: вона з'явилась у "Journal of Mathematical Physics" через півроку після його смерті.

Спогади про сумісну працю з Вільгельмом Іллічем, особливо про перші роки цієї праці, залишаються одним із скарбів моєї душі. Перше і домінуюче враження від спілкування з ним було: нарешті знайшлася людина, яка мене розуміє, яку цікавлять мої думки. Я вже не кажу про те, як мене цікавили думки та ідеї Вільгельма Ілліча, як я радів, коли міг їх зрозуміти. Забігаючи трохи вперед, хочу відмітити, що це надихаюче враження уваги видатного вченого до думок та ідей молодих людей, що тільки починають свій шлях у науці, пережили всі його чисельні учні. Він завжди поведився з нами, як з повноправними колегами, ніколи не давав відчутти ту відстань, що реально існувала між ним і нами.

Однією з найпривабливіших рис вдачі Вільгельма Ілліча був надзвичайний оптимізм. У цьому відношенні він, як це не дивно, набагато перевершував своїх молодих співробітників. І вони тяглися до

нього, черпаючи сили з цього джерела мужності і бадьорості. Один з його учнів, Сергій Онуфрійчук (нині завідувач кафедрою Житомирського політехнічного інституту) якось казав мені: “Просто необхідно якнайшвидше побачитись і поговорити з Вільгельмом Іллічем. Я зовсім занепав духом, задачі, що намагаюсь розв’язати, здаються занадто важкими, отримані результати – зовсім незначними. От поговорю з Вільгельмом Іллічем, і все стане на свої місця, знову буду мати сили для подальшої праці”.

При цьому не треба забувати, що життя Вільгельма Ілліча зовсім не було легким. Ніколи не забуду болюче враження, що я дістав, коли вперше зайшов у якійсь справі до його хати. Це була одна маленька кімната, у вікна стояв письмовий стіл, завалений паперами, а навколо містилося все, що потрібно родині (яка включала ще жінку і малу дитину) для життя. Здавалося, там не було місця, щоб поставити ногу.

І в таких умовах, в кімнаті гостинного типу, жив і працював видатний український вчений на протязі більш як десяти років. Непростими були умови і на роботі, в Інституті математики. Відділ теоретичної фізики, який за логікою подій мав очолити Вільгельм Ілліч, було розформовано, і ми шукали тимчасовий притулок у відділі нелінійних коливань та математичної фізики, яким завідував Юрій Олексійович Митропольський, а потім у відділі математичного аналізу (завідувач Юрій Макарович Березанський).

Але талант Вільгельма Ілліча, поєднаний з наполегливою працею, кінець-кінцем взяв своє. В Інституті математики було створено відділ прикладних досліджень, який очолив Вільгельм Ілліч, його було обрано членом-кореспондентом Академії Наук України. Він створив потужну наукову школу, виховавши більше п’ятдесяти докторів та кандидатів наук. Є автором такої кількості статей і монографій, якої б могло вистачити на добрий науково-дослідницький інститут. Вже тільки число його праць і число їх цитувань ставить Вільгельма Ілліча в ряд найвидатніших вчених.

В цих спогадах про Вчителя мені хотілося б розповісти більше про чисто людські якості Вільгельма Ілліча. Ми багато працювали разом, я був свідком його співпраці з багатьма іншими учнями і мені є що згадати з цього приводу. Не буде перебільшенням сказати, що він віддавав своїм учням весь свій час, і здавалося, що на звичайне життя його вже не залишається. Попри це далі я зупинюсь тільки на таких подіях, які не пов’язані безпосередньо з науковою діяльністю.

Ці, здавалося би, незначні події, назавжди залишились у моїй пам'яті. Сподіваюсь, вони дають вірну уяву про людські якості Вільгельма Ілліча.

Він був дуже веселою і дотепною людиною. Якось каже одному з учнів: "Поздоровляю Вас, мене просили повідомити, що Вам перераховано гроші за перекладену статтю". А той: "Ну і що, хіба в грошах щастя?" А Вільгельм Ілліч на це: "Звісно, що ні. Але це не прості гроші, але чеки Зовнішторгбанка, а це вже майже щастя!" (Ці чеки видавались замість заробленої валюти і давали змогу накупувати у спеціальних "закритих" магазинах.)

На повному серйозі радив мені шнурувати чоботи у ліфті, щоб зекономити час при виході на роботу. Не можу виключити, що сам він робив саме так, тому що жив у постійному цейтноті.

Вільгельм Ілліч дуже любив грати у футбол і, за його розповідями, повинен був у юності зробити серйозний вибір між футболом і наукою. Мені пощастило грати два матчі разом з ним.

Перший раз це було в Ужгороді, де проходила конференція з математичної фізики. В рамках культурної програми конференції було організовано футбольний матч між командами, сформованими з учасників. Вільгельм Ілліч грав у центрі нападу, і мені здалося, що такий нападаючий прикрасив би будь-яку професійну команду. Це був форвард таранного типу, якого оборона наших суперників просто не могла стримати і який забив три чудових голи.

Другий матч відбувся у сумному 1986 році влітку. Діти і жінки багатьох з нас переховувались за межами Києва від радіації. Вільгельм Ілліч вирішив підняти бойовий дух колективу і організував змагання між своїми на той час досить чисельними співробітниками і учнями. Він очолив одну з команд, я другу, і в результаті наша команда була переможена з великим рахунком.

Між іншим, перший тайм ми грали на запасному полі Центрального стадіону, ігноруючи протести якогось адміністратора. На запитання, хто ми такі, що претендуємо на таке славетне поле, і куди на нас можна скаржитись, наш шеф відповів: "Скажіть вашому начальству, що сьогодні грають професор Фущич і його учні!"

Ще однією спортивною подією, організованою Вільгельмом Іллічем, було катання на лижах у Голосіївському парку. І знову наш науковий лідер виявився також лідером у спорті: ніхто з його учнів не зміг показати, що вміє їздити з крутих гір краще за шефа.

Ще одна ненаукова подія, яку мені хотілося би згадати – це поїздка за грибами у Димірський район. Вільгельм Ілліч виявився насправді страсним грибником, і я був свідком, як він зробив справжній воротарський кидок за одним особливо красивим білим грибом. А потім згадував цю подію як найбільш яскраву і приємну серед тих, що трапились з ним за цілий рік.

Всі мої інші спогади про Вільгельма Ілліча пов'язані тільки з роботою. Саме неустанна і невпинна праця була основним змістом і ціллю його життя. В такому дусі він виховував і своїх учнів, і це вміння невпинно працювати було найважливішим прикладом, якому по мірі сил слідували всі ми.

Ця незаурядна особистість пригортала серця багатьох людей як у нашій країні, так і за кордоном. Досить згадати, що серед друзів Вільгельма Ілліча були такі видатні люди, як професори Поліванов і Кадишевський, він мав постійні наукові і дружні контакти з Р. Андрушківим, П. Олвером (США), П. Вінтернитцем (Канада), П. Бассарабом-Горватом (Швеція), І. Таджірі (Японія) і багатьма, багатьма іншими. Його чисельні поїздки за кордон, окрім чисто наукових причин, стимулювались також тим почуттям симпатії, що він викликав у багатьох людей.

Передчасна смерть Вільгельма Ілліча – це тяжка втрата не тільки для його родини та його учнів, але і для чисельних друзів і співробітників з цілого світу. Ми ніколи не забудемо цю мужню і віддану праці людину.

1997 р.

Перша зустріч з Учителем

Роман О. ПОПОВИЧ

Іноді забуваєш, коли і при яких обставинах вперше зустрівся з тією чи іншою людиною, навіть, якщо вона відіграє важливу роль в твоєму житті. Свою першу зустріч з Вільгельмом Іллічем я пам'ятаю до дрібних подробиць.

Це було в 1988 році. Я вже навчався на четвертому курсі. Починався другий семестр, а я ще не визначився, хто буде науковим керівником моєї дипломної роботи. Секретар кафедри математичної фізики дала мені пораду, яка і вирішила мою подальшу долю: “Йди до Фущича. Він чудова людина, відомий вчений і, крім того, твій земляк”.

У нас якраз розпочиналася серія нових спецкурсів, і Вільгельм Ілліч мав проводити заняття в паралельній підгрупі “чистих матфізиків”. Я ж був у підгрупі “обчислювачів”, але мене попередили, що особливих проблем, якщо я хочу послухати його спецкурс, виникнути не має. І дійсно, безпосередньо перед початком першого заняття зі спецкурсу я домовився про це зі своїм викладачем Антоновим А.М.: займатися буду у Вільгельма Ілліча, він визначить мою оцінку, а для дотримання формальностей в залікову книжку її проставить Алім Михайлович. Тому за всіма документами Вільгельм Ілліч ніколи і нічого у мене не викладав. Зате пізніше його підписи з'являться на моїх дипломній і дисертаційній роботах, у плані індивідуальної роботи аспіранта та різних відгуках . . .

Із-за розмови з Алімом Михайловичем я трохи запізнився на пару. Вона проходила в найбільшій лекційній аудиторії механіко-математичного факультету. Так як підгрупи за чисельністю були невеликі (десь до 15 осіб), то всі студенти розмістилися на двох перших рядах. Біля дошки стояв високий сивоволосий чоловік спортивної статури. Коли він повернувся до мене, я побачив молоде усміхнене обличчя, але в очах відчувалась легка розгубленість. Воно і зрозуміло, адже серед студентів тієї підгрупи не було жодного хлопця. Коли після коротенької розмови зі мною Вільгельм Ілліч з'ясував моє бажання слухати саме цей спецкурс, вираз його очей змінився.

Манеру Вільгельма Ілліча ведення занять зі спеціального курсу не можна назвати загальноприйнятною. Як правило, спецкурс зводився до циклу лекцій з досить вузького розділу математики, де

викладач розповідав, а студенти слухали. У Вільгельма Ілліча студенти *працювали*. На першому ж занятті Вільгельм Ілліч дав нам перелік тем доповідей і джерел до них. За короткий термін кожен мав визначитися, з якої теми і коли він буде виступати. Тематика доповідей також не була традиційною і охоплювала широке коло математичних проблем, загальну направленість яких в цілому можна охарактеризувати як застосування найрізноманітніших алгебраїчних методів до механіки і фізики. Вільгельм Ілліч дав нам час на підготовку, і кілька тижнів заняття нагадували лекції, але тільки нагадували, бо матеріал подавався не монотонно і поступово, а у вигляді математичних есе або нарисів.

Вже тоді я познайомився з робочим розкладом Вільгельма Ілліча. Він домовився з нами, що заняття відбуватимуться о постійній годині вечора в Інституті математики Академії наук України. Тому після вступу до аспірантури я не здивувався, дізнавшись про традиційний “шестигодинний понеділковий” великий і не менш постійний “шестигодинний четверговий” мікро-семінар відділу прикладних досліджень, яким керував Вільгельм Ілліч, хоча в колі сторонніх людей час проведення семінарів викликав і іншу реакцію. До цих пір пам’ятаю, з яким душевним трепетом ми вперше входили до Інституту математики, бродили по тихим коридорам цієї царини науки, розглядаючи на дверях кабінетів таблички з іменами відомих вчених, і сиділи на заняттях не в звичайній університетській аудиторій, а в “аспірантській Інституту математики Академії наук України”! Завдяки Вільгельму Іллічу і “академічній атмосфері” наші заняття перетворилися на справжні наукові семінари з тривалими доповідями, зацікавленими запитаннями і нестороннім обговоренням.

Я готував доповідь про матричну квантову механіку. Вільгельму Іллічу вона сподобалася, і наприкінці її він сказав: “Добра доповідь”. Ці два слова були вимовлені з такою інтонацією, що сприймалися як висока похвала. Взагалі, Вільгельм Ілліч вмів похвалити своїх учнів так, що хотілося неперервно працювати і зробити ще більше.

Так розпочалась моя співпраця з Вільгельмом Іллічем.

1997 р.

Один епізод

Олександр І. ПРИЛИПКО

Я постарався згадати найвиразніші моменти моїх вражень з зустрічей та спілкування з Вільгельмом Іллічем.

Я познайомився з Вільгельмом Іллічем завдяки Сергію Прокоповичу Онуфрійчуку у травні 1987 року (я працював у нього на кафедрі вищої математики Житомирського філіалу КПІ інженером кафедри). Сергій Прокопович домовився по телефону про нашу зустріч і я виїхав у Київ. Моя перша зустріч з Вільгельмом Іллічем відбулась в Інституті математики. Вільгельм Ілліч зумів зразу і назавжди створити між нами (як я потім зрозумів – це було його правило) таку атмосферу спілкування, що не відчувалося тої великої відстані між вчорашнім випускником вузу та відомим вченим.

В листопаді 1987 я вступив до аспірантури Інституту математики. Хоча я був аспірантом А.Г. Никітіна, Вільгельм Ілліч постійно приділяв мені увагу, цікавився зробленою мною роботою на протязі всього терміну аспірантури.

І хоча в день захисту моєї дисертації 18 червня 1991 року Вільгельм Ілліч перебував у закордонному відрядженні, відчувалась його заочна присутність. Перед самим від'їздом за кордон він приділив мені багато уваги, хоч сам був дуже зайнятий. При спілкуванні з Вільгельмом Іллічем створювалась завжди доброзичлива атмосфера між вчителем та учнем. Це був дійсно **Вчитель** і справжня **Людина** в самому високому розумінні цих слів.

Вільгельм Ілліч завжди кудись поспішав, підганяв інших, він ніби боявся недовиконати всього наміченого. Вільгельм Ілліч не любив марних балачок, він завжди був у роботі, в науковому пошуку.

Щопонеділка у нас в відділі проходили вечірні наукові семінари. І ми, молоді аспіранти, приходили в відділ трохи раніше щоб просто поспілкуватись, поділитись новинами. І коли заходив Вільгельм Ілліч, він завжди говорив нам, що не можна даремно гаяти час, потрібно працювати і працювати, щоб досягти якихось успіхів.

Вільгельм Ілліч завжди старався допомогти людям, якщо міг, в вирішенні їх проблем. Мені відомий один такий епізод, який характеризує цю рису характеру Вільгельма Ілліча.

В листопаді 1987 року Вільгельм Ілліч перебував у закордонному відрядженні в Канаді. В університеті міста Калгарі він познайомився

з канадкою українського походження, начальником учбової частини математичного факультету Лесею Гавриляк. Перед від'їздом Вільгельма Ілліча на Батьківщину вона його попросила допомогти знайти її батька, і розповіла при цьому свою життєву історію. В тридцять років вона проживала на Україні. Її батько був військовим лікарем. Під час війни німці вивезли її з мамою на роботу в Німеччину (Лесі Гавриляк було тоді 3 роки). По закінченні війни вони емігрували в Канаду. На момент розповіді вона знала тільки, що її батько Попаденко Олексій, і що перед війною в Житомирі проживав його дядько Барановський Олександр. Більше вона нічого на знала на той час.

Вільгельм Ілліч пообіцяв зробити все можливе щоб знайти батька землячки. По приїзді в Київ, в грудні місяці він попросив мене спробувати знайти в Житомирі Барановського Олександра. Хоч Барановських було багато, вдалося методом виключення знайти потрібного. Виявилося, що Барановський Олександр Антонович так і проживав до смерті в м. Житомирі, а помер напередодні нашого пошуку – 12 грудня 1987 р. У Житомирі залишилась Барановська Олена Францівна, через неї вдалося знайти адресу батька Лесі Гавриляк. Він на той час був генералом медичної служби і проживав з новою сім'єю в Ленінградській області.

Вільгельм Ілліч написав листа в Канаду з повідомленням знайденої адреси. І через деякий час (так розповідав Вільгельм Ілліч, а Ви, Ольга Іванівна, мабуть пам'ятаєте) у Вас в квартирі роздався серед ночі телефонний дзвінок з Канади. І радісна дочка повідомила, що вона вже по телефону спілкувалась з рідним батьком, через стільки років після розлуки. Як потім розповідав Вільгельм Ілліч, зустріч дочки з батьком також відбулася в домівці батька. Це все, що мені відомо відносно цієї історії.

1997 р.

Спогади про мого наукового керівника (деякі фрагменти)

Віктор А. САЛОГУБ

Перша зустріч. У листопаді 1969 року мене з Полтавського педінституту направили на практику в Інститут математики АН УРСР. Вчений секретар В.Ф. Ковальов, подивившись на направлення, уточнивши, що я фізик, направив мене у відділ теоретичної фізики. Він сказав, що там є три молодих співробітники Фущич, Костирко і Коломинцев, він з ними говорив і хтось із них буде моїм керівником.

Я подумав, що поговорю з кожним, і хто з них мені більше сподобається, то того і проситиму бути моїм науковим керівником. Вийшло по-іншому. Коли я зайшов у відділ, то там був лише один стрункий високий молодий чоловік. Це був Вільгельм Ілліч Фущич (йому було тоді 33 роки). Він зі мною поговорив, розпитав, чим я цікавлюсь, звідки я родом, хто мої батьки. Він мені сподобався наскільки, що я вже вирішив більше ні з ким не говорити і ввічливо попросив його бути моїм керівником. Вільгельм Ілліч погодився і з тих пір, спасибі Богу, доля надовго пов'язала мене з ним.

Вільгельм Ілліч – мій керівник. По-різному складалася моя наукова робота. Було іноді дуже трудно, але завжди я відчував підтримку Вільгельма Ілліча. Причому, така підтримка надавалася мені і іншим настільки інтелігентно, що для інших це було майже непомітно. Вільгельм Ілліч був з простої селянської сім'ї, але від природи був дуже тактовним і інтелігентним. Всіх нас, його численних учнів, він називав на Ви і по-імені, на наші помилки вказував тактовно, але якось так, що більше вже ми їх старались не робити.

Якось я написав звіт і віддав його прочитати шефу (так ми між собою називали Вільгельма Ілліча). Після наступного семінару Вільгельм Ілліч всіх відпустив, а мене попросив залишитись.

– Я ваш, Віктор, звіт прочитав і хочу дати вам пораду, – сказав Вільгельм Ілліч.

– Якщо ви бажаєте, щоб хтось вашу працю поважав, то повинні поважати її самі, а тому пишiть охайно, старайтесь виділяти важливі місця. Я, звичайно, читатиму все, що напишете, – сказав він, – але інші можуть поступити інакше, а вам прийдеється в подальшому мати

справу з багатьма людьми. З тих пір всі звіти я оформляв охайно, продумано, а прийом, який примінив Вільгельм Ілліч для того, щоб мене цьому навчити, я приміняв не один раз, працюючи зі своїми студентами.

Вільгельм Ілліч був дуже надійним керівником в хорошому розумінні цього слова. Він підготував десятки кандидатів і докторів наук. І кожного він доводив до захисту дисертації, а багатьом, у тому числі і мені, допомагав з працевлаштуванням.

Іноді хтось після закінчення аспірантури “потопає” у буденній роботі, домашніх турботах і починає відкладати захист на “потім”. Вільгельм Ілліч зразу ж починає діяти по-своєму в такій ситуації. Він починає через інших аспірантів, чи спільних знайомих нагадувати про необхідність завершення роботи. Так на кафедрі фізики, де я зараз працюю, згадують, як Вільгельм Ілліч кілька разів на тиждень дзвонив, нагадував через житомирян-аспірантів Леоніду Петровичу Сокуру (одному з його кращих аспірантів і прекрасній людині), щоб той швидше оформляв дисертацію і подавав її до захисту.

Всі завидували нам: Сокуру Л.П., Онуфрійчуку С.П. і мені, що ми маємо прекрасного керівника. Ніхто з відомих нам учених не турбувався за своїх учнів так, як це робив Вільгельм Ілліч.

Працювали ми всі дуже багато вдома, в читальних залах, а двічі на тиждень вечорами в ауд. 14 наш керівник проводив семінари. У той час, коли я був на стажуванні і аспірантурі, ці семінари не були офіційними, і проводив їх Вільгельм Ілліч з власної ініціативи. Хтось із нас (частіше за інших А.Г. Нікітін) доповідав про одержані результати чи вивчену статтю. Ця доповідь детально обговорювалась, а потім Вільгельм Ілліч підводив підсумки і кожному ставив якесь завдання, обов'язково рекомендував статті по нашій тематиці. Ці завдання він завчасно записував у себе в зошиті, а нам – на невеликих картках.

Вільгельм Ілліч сам любив працювати вдома, і щоб йому не заважали, вимикав телефон, але нам дозволяв у певні години, коли терміново потрібно (одержав хороший результат, прийшов до чогось незрозумілого і т.і.), дзвонити йому. Після таких дзвінків він часто призначав додаткову зустріч, де вирішувалась проблема.

Вільгельм Ілліч чудово володів тими питаннями, якими займався він і його численні учні. Іноді ставив якусь таку задачу, яка нам здавалася простою і невартою уваги, але потім виявлялось, що це виливалось у цілий цікавий, важливий науковий напрямок.

Так на моїх очах появилася “додаткова симетрія”. До якої ставились майже всі спочатку скептично. А саме цей напрямок і став основним у подальшій роботі відділу, яким керував Вільгельм Ілліч.

Самих кращих своїх учнів Вільгельм Ілліч залишив працювати у себе в відділі. В мій час ними були Анатолій Глібович Нікітін та Юрій Миколайович Сегеда. Це були дуже порядні, скромні і розумні люди. Та інших наш Учитель і не міг лишати біля себе.

Дуже мудро керував Вільгельм Ілліч аспірантами. Старші чудово розуміли тематику молодших, а Анатолій Глібович Нікітін став незаперечним авторитетом для інших. Увійшло в традицію перед тим, як щось давати прочитати Вільгельму Іллічу, ми детально радились з Толею (так ми його тоді звали), а потім уже радились з Вільгельмом Іллічем і слухали його зауваження. Такі процедури проходили наші дисертації, статі до журналів.

Статті наш керівник вимагав писати коротко, чітко без “води” і сам радив куди її подати. Вони проходили в журналах майже без зауважень.

Любив працювати Вільгельм Ілліч і в численні офіційні свята. Він цінував час. Так, колись він сказав мені прийти до нього додому 7 листопада, де ми писали останній варіант статті.

Я був одним з учнів, який його знав ще кандидатом наук, був присутній на захисті докторської дисертації. Радувався цим його успіхам. Потім я поїхав працювати викладачем фізики у Житомир. Від великої науки відійшов, але Вільгельм Ілліч ще довго писав на картках потрібну для мене літературу і був невдоволений моєю пасивністю. Вибачте мені за це, мій Учителю, проста проза життя робить таких як я простими смертними, і лише таких, яким були Ви, підносять до вершин слави в науці і найвищої пошани серед інших людей.

Вільгельм Ілліч – чоловік, батько, син. Цей розділ краще за мене напишуть рідні Вільгельма Ілліча, але я хочу теж сказати кілька слів. Вільгельм Ілліч мав дуже хорошу сім’ю. З Ольгою Іванівною вони були напрочуд хорошою парою. Дуже поважали одне одного і турбувались одне за одним. В справах домашніх керувала Ольга Іванівна, Вільгельм Ілліч цим не мав часу займатися.

Іноді на семінар він приходив заклопотаний і запитував, чи не бачив хтось із нас десь в магазинах чогось потрібного для дому, бо йому дружина сказала купити цю річ. Ми згадували, щось радили, старались допомогти. Я пам’ятаю, як М. Серов поїхав шукати якусь особливу олію, яку Вільгельм Ілліч повинен був купити додому.

Був він дуже заклопотаний, коли вони купували автомобіль. Розпитував А.Г. Нікітіна і С.П. Онуфрійчука, у яких були автомобілі, жахався перспективам ремонту, зберігання, обслуговування. Перед нами проговорив цілий монолог: “Скажу їй, Оля, куплю я цю машину, але, будь ласка, їдь на ній сама і ремонтуй сама . . . Ну навіщо мені потрібен цей автомобіль . . .”. Але в подальшому і їздив і ремонтував, бо любив і поважав свою дружину більше за все на світі.

Дуже любив і поважав Вільгельм Ілліч свою маму. Колись ми заговорили про рибалку. Вільгельм Ілліч сказав, що рибалити не любить, але в себе в селі він ловив рибу, мама його дуже любить рибу. Був я свідком, як Вільгельм Ілліч просив С.П. Онуфрійчука подивитись у Житомирі хутрянку безрукавку в магазинах. Він хотів таку купити і зробити дарунок своїй мамі.

Дуже любив Вільгельм Ілліч своїх дітей Маріанку і Богдана. Пам’ятаю, коли народився Богдан, і ми привітали Вільгельма Ілліча, то він був дуже радий. Він радився з нами яке вибрати синові ім’я. Довго його вибирав і це навіть, привело до такого курйозу. Захотів Вільгельм Ілліч назвати сина нетрадиційним ім’ям (якщо не помиляюсь іноземним), але за тодішніми законами при цьому повинна була дати згоду мама. Ольга Іванівна не змогла піти до загсу з якихось причин. Вдома синочка назвали Богданом, і ріс він “неофіційно” аж поки не треба стало свідоцтво про народження для оформлення в садочок. Пішов Вільгельм Ілліч по свідоцтво знову в ЗАГС. А там йому: “Несіть довідку, що в вас є син, що його іменують Богданом”. Вільгельм Ілліч їм запропонував привести самого Богдана. Як ця історія закінчилась в деталях не знаю, але що закінчилась благополучно знаю достеменно. Виріс Богдан, здобув освіту. Хай буде здоровим і щасливим, хай буде достойним свого батька, а мого вчителя Вільгельма Ілліча Фущича.

Цікавий випадок. Прихожу я якось в бібліотеку Інституту математики, а дівчата: Таня Феценко (вона довгий час працювала в одному відділі) і інші наперебій одна іншій мені розповідають: “Твій шеф здійснив подвиг – затримав один злочинця”. Виявляється: Вільгельм Ілліч довго працював в Інституті і вийшов іти додому пізно. В дворі Інституту математики тоді стояло з десятків легковиків. Якийсь злочинець забрався між них і крав собі деталі, демонтуючи автомобілі. Вільгельм Ілліч вступив з ним у двобій, знешкодив його, скрутив і, визвавши міліцію, передав їй цього злочинця.

4 січня 1998 р.

Син України, яким Україна може пишатися

*Діанна СТАСЮК-PARKE*¹

Дуже важко писати спогади про людину, яку вважаєш живою. Так склалося моє життя, що після 35 моїх найкращих років на рідній землі, я переїхала до США, де мешкав мій чоловік. Невдовзі, пару років по тому, Вільгельм Ілліч Фуцич, якого я знала моє усе свідоме життя, помер. Але дорогий моєму серцю українець залишився для мене живим, тільки десь далеко, де до болю усе рідне – земля, сонце, вітер, вишні, вишивані рушники і коханий Київ із таким смачним українським хлібом. Залишився живим там далеко, за тисячма океанами, де назавжди залишилося моє серце.

Дуже важко писати про людину, яка є втіленням “майже” усього. Скажу “майже”, бо хтось із скептиків зауважить, що немає у світі нічого ідеального. Скажу, бо кожного у світі, мабуть, хтось любить. Ми всі різні за кольором, смаком, думками і переживаннями.

Але є люди, яких дуже важливо зустріти. Такою людиною для мене був Вільгельм Ілліч Фуцич, якого я знала все свідоме життя.

Трудар науки. Вчений – велетень у математиці. Все життя, без перебільшення, пам’ятатиму його. “Працювати, працювати, працювати!” І він працював для своєї науки, для математики, яку любив. Його праці, книжки, статті говорять за те краще мене.

Учні, яких він залишив по всьому світу і найбільше на рідній землі України, впевнена, скажуть слова подяки цій чудовій людині. Учні, для яких він завжди мав час і душу. Допомогти, підперти, роз’яснити, з’ясувати, вибігати, відшукати, подзвонити і бути теплим та життєрадісним, але вимогливим і принциповим водночас.

Чудовий чоловік. Пані Ольга і пан Вільгельм були однією із подружніх пар, на які дивилися і вірили у любов, у чисте кохання, у сімейне щастя. Ніколи без болю не зможу дивитися на пані Ольгу після смерті її коханого Вільгельма. Жива рана. Біда. Сьогодні. Поруч жінка, яка втратила себе. Без нього. Одного – єдиного, коханого. Чоловіка, якого любила, поважала, яким жила, дітей якого

---

¹ Діанна Стасюк-Parke, 1965 року народження. Вона виросла у нашому будинку. Подруга нашої з Вільгельмом доньки. Вона – друг дому. *Ольга Фуцич.*

виростила і любила. Яким же він був до неї, що такої спустошливої втрати завдав він їй, пішовши від неї назавжди.

Батько, яких пошукати. Сильний, мудрий, розумний, вимогливий, але терпеливий, добрий і справедливий.

І неможливо було б говорити за Вільгельма Ілліча і промовчати за те, що є для мене дуже важливим. Що було важливим для нього. За те, що вважається у великій літературі за обов'язок і честь лицарів. Це про те, що це була людина – ПАТРІОТ. Патріот, де кожна літера велика. Патріот України. Я згадала “велику літературу”, ніби беручи її у помічниці, бо чомусь Україні відмовлено у тих всіх великих ідеалах і мірках, у яких майже усім іншим народам, а особливо “росіянам”, не відмовлено. Це почуття любові і гордості за свою мову, історію, за своє коріння, за свою землю, просто тому, що ти син цієї землі.

Велика людина жила життям простим, але повним змісту, жила одним подихом із своєю країною, яка тільки піднімається на ноги, коли їй так тяжко і багато хто бажає, щоби вона впала. Він любив до нестями свою рідну Україну, любив в усі часті і незгоди, коли це було і є до цього часу не до вподоби багатьом. Почуттям чистим і чесним.

Доречи, чесність і несхибність Вільгельма Ілліча теж заслуговують на те, щоби сказати за них особливо. Чесність у науці, чесність у стосунках на роботі, в сім'ї, чесність у великому і малому. У поглядах і поступках. Впевнена, що якби пан Вільгельм не був таким, то за часів СРСР він досягнув би набагато вищого положення. Але він таким не був. Був несхибним і принциповим. Яскравим і сильним. У науці, у любові до України.

Шана тобі, Вільгельме, від твоєї землі. Вона, вистраждана земля України, знає, що ти її любив, як ніхто.

Тяжко, бо людина жива у моєму серці. Молода і сильна. Сповнена розуму, любові, сили і тепла. Тепла, яке він мав до своїх друзів, знайомих, сусідів.

Немає слів, які лягли би на папери і передали мої почуття і думки. Вільгельм Ілліч Фущич – це людина, зустріч із якою робить нас кращими.

Це син України, яким Україна може пишатися.

1997 р.

Деякі спогади про Вільгельма Ілліча Фущича

Василь М. ФЕДОРЧУК

...Йшов 1974 рік. Група студентів з кафедри теоретичної фізики Ужгородського державного університету проходила переддипломну практику в Інституті теоретичної фізики. Був звичайний робочий день. Ми працювали в читальному залі бібліотеки цього Інституту. Кожен займався підготовкою своєї дипломної роботи. До залу ввійшла струнка людина високого зросту. Вона пройшла попри кожний із столів, за якими сиділи студенти-практиканти і уважно подивилася, що хто читає. Переді мною лежав розкритий журнал із статтею, яка відносилася до моєї дипломної роботи. Я черговий раз читав цю роботу. Коли підійшла до мого стола, то спитали

– Ви розібралися в цій роботі?

– Я недовго думаючи відповів: Так.

– Якщо так, то прочитайте її ще раз, подумайте над нею і приходьте в четвер о 16.00 в Інститут математики...

Таким було знайомство з моїм майбутнім Учителем.

...Пройшли роки. Одного разу Вільгельм Ілліч спитав у мене: “Василь, як то ми з Вами познайомилися?” Я розказав йому те, що написано вище. Тоді Він відповів: “Василь – це судьба”. І Він не помилився. З того часу моє життя було тісно пов’язане з Вільгельмом Іллічем. Він відіграв вирішальну роль у становленні мене як науковця.

Одного разу, розмовляючи з Вільгельмом Іллічем про різні науки, я висловив думку про те, що мені найбільше подобається те, чим ми займаємося. На це Він зразу відповів: “Так не можна думати. Все потрібне”.

Одного разу я був присутнім разом з Вільгельмом Іллічем на лекції, яку читав професор М.Л. Горбачук для співробітників Інституту математики. Слухаючи лектора, Вільгельм Ілліч звернувся до мене з такими словами: “Бачите, Василь, як легко йому це читати. Він наче розказує нам казку”. Я, не довго думаючи, відповів: “Я вважаю, що кожна людина повинна знати щось досконало”. Тоді Він засміявся і сказав: “О, Василь, це далеко не так”. Пройшли роки... і я не раз переконувався у правоті Вільгельма Ілліча.

... Був понеділок. Ми, як завжди, зібralися на семінар. У той день Вільгельм Ілліч сказав мені: "Василь, я хочу з Вами поговорити". Ми домовилися про наступну зустріч. При зустрічі Він поцікавився про стан справ з моєю науковою роботою. На той час вже пройшло майже півтора року від початку моєї аспірантури, але я не справився з тим завданням, яке було мені поставлене. Мені не вдалося прямо застосувати метод, запропонований канадськими математиками, для розв'язання моєї задачі. Я розповів про ці труднощі Вільгельму Іллічу. Розмова тривала близько півтори години. Я був майже переконаний, що, не зможу розв'язати цю задачу. Вільгельм Ілліч слухав мене уважно. Вислухавши все, Він сказав: "Мене не цікавить, якими методами Ви будете розв'язувати цю задачу. Якщо не підходить відомий метод, то запропонуйте свій. Але, задача повинна бути розв'язана". Після цих слів я ще раз акуратно продумав хід розв'язання задачі і, нарешті, її вдалося розв'язати. Це був один із основних моїх результатів. Якби не тверда позиція мого Учителя, то цей результат був би отриманий без моєї участі.

... Пройшло декілька місяців після моєї розмови з Вільгельмом Іллічем. На одному з семінарів я доповів про отримані результати. Вільгельм Ілліч був задоволений. Після семінару ми виходили з Інституту математики. Жартуючи Він сказав: "Ми Василя кинули у воду. Але Василь все-таки вплив".

... Був понеділок. Ми збиralися на семінар. Я прийшов завчасно і чекав на Вільгельма Ілліча. Переді мною лежав великий загальний зошит, де були виписані отримані мною результати. Прийшов Вільгельм Ілліч. Він подивився на мене і на мій зошит. Після цього сказав: "Василь, прошу пошукати у Вашому зошиті такий-то результат. Якщо його там нема, то можете викинути свій зошит". Пройшло декілька хвилин і я знайшов те, що дуже цікавило тоді Учителя. Він був задоволений. Зошит зберігається по сьогоднішній день.

Одного разу, після семінару, почалася вільна розмова. Під час неї Вільгельм Ілліч сказав наступне: "Ви повинні себе так вести всюди, де б ви не були, щоб я від людей чув про вас тільки позитивні відгуки". Пройшли роки ... Якимось я пригадав про це Вільгельму Іллічу. Він вже не зовсім пам'ятав про цю розмову. Але ми повинні про це пам'ятати.

Одного разу, розмовляючи з Вільгельмом Іллічем, я почув від нього такі слова: "Василь, ми повинні радіти вже через те, що коли ми прокидаємось – встає сонце".

Завершувався 1979 рік. Була зима. Я вперше у житті поїхав на конференцію. Це була Міжнародна конференція, яка проходила в м. Звенигород Московської області. Ми жили в пансіонаті Академії Наук СРСР. Конференція підходила до кінця. На нашій секції моя доповідь була останньою. Всі були вже досить втомлені. Я дуже коротко сформулював наш результат. Всім було все зрозуміло. Тоді головуючий сказав: “Какое приятное завершение конференции”. Вільгельм Ілліч був задоволений. Йдучи поруч зі мною, Він поклав свою руку мені на плече (це робив Він дуже рідко) і сказав: “Бачите, Василь, як Вас гарно приймали”. Таким було закінчення моєї аспірантури.

Після закінчення аспірантури я спілкувався з Вільгельмом Іллічем досить регулярно. Ми обговорювали отримані результати і погоджували плани на майбутнє. Я приходив на розмову з різним настроєм і різним ступенем віри в успіх. Але після розмови я завжди виходив з більшою вірою в успіх, ніж заходив. У мене з'являлося натхнення, покращувався настрій, зростала наснага творчості.

Був вечір 7 квітня 1993 року. Я черговий раз приїхав до Києва на консультацію до Вільгельма Ілліча. Я сидів поряд з Ним в Його кабінеті. Ми обговорювали різні питання – наукові і не зовсім наукові. Я мав список питань, які я повинен обговорити з Вільгельмом Іллічем. Ідея написання такого списку належить Вільгельму Іллічу. Вона виникла в нього після того, як я неодноразово після закінчення розмови просив вибачення і дозвіл задати ще деяке запитання. Ми обговорили всі питання, які були у списку. І я збирався подякувати Вільгельму Іллічу за те, що Він допоміг мені у їх вирішенні. Але перед цим Він сказав: “Василь! Потрібно оформляти роботу і захищатися. При цьому, на моїх паперах поставив вищезгадану дату і написав: “*Захист!*” Я, чесно кажучи, не сприйняв сказаного серйозно і нічого не збирався робити для реалізації сказаного Вільгельмом Іллічем. Я не уявляв собі, що являє собою докторська дисертація. А тому, коли ми вийшли з Інституту і пішли по бульвару Т. Шевченка вниз до Хрещатика, я (як завжди) почав перепитувати черговий раз у Вільгельма Ілліча чи дійсно у мене є достатньо результатів для оформлення докторської дисертації. Йому це не сподобалося і Він сказав: “Василь! Спитайте ще у тієї жінки, що йде назустріч, що Вам робити!” Мені стало незручно. Я вибачився і більше запитань на цю тему не задавав. Після цього я працював як завжди, але нічого не робив для оформлення дисертації. Я планував отримати ще один ре-

зультат, а потім починати займатися оформленням роботи. Проїшло приблизно два роки. Запланований мною результат був отриманий, але нічого не зроблено в напрямку оформлення роботи. Я думав, що Вільгельм Ілліч забув про те, що говорив мені тоді на початку квітня 1993 року. Я черговий раз приїхав до Києва. Був вечір. Я був у відділі Вільгельма Ілліча. Разом зі мною були інші мої колеги. Кожен з нас мав кілька запитань до Учителя. Він по-одному кликав нас до себе. Я зайшов останнім, оскільки в мене було найбільше запитань, адже до Києва я приїжджав лише декілька разів на рік. Розмовляючи зі мною, Вільгельм Ілліч спитав мене: “Василь! Ви зробили те, що я Вам говорив з приводу оформлення дисертації?” Я відповів: “Ні, але я прийму до уваги те, що Ви сказали”. Моя відповідь явно не сподобалася Учителю і Він сказав: “Василь! Не прийму до уваги! А якщо до Нового року в мене на столі не буде написана Вами дисертація, то щоб Ви на мене потім не гнівалися!” Після цих слів я вже нічого не перепитував, не сперечався з Вільгельмом Іллічем, а сказав: “Я постараюся”. Наступного разу я приїхав до Вільгельма Ілліча десь за тиждень до Нового року. І прийшовши на розмову з Ним, я мовчки витяг рукопис дисертації і поклав його на стіл. З виразу обличчя Вільгельма Ілліча я побачив, що Він задоволений . . .

Я приїхав до Києва на першу Міжнародну конференцію, яку організував Вільгельм Ілліч. Наступного дня зранку планувалося відкриття конференції. Вільгельм Ілліч підїхав легковим автомобілем і (як завжди) зупинився перед брамою Інституту математики. На задньому сидінні лежав великий портрет. Я підійшов до Учителя і Він спитав у мене: “Василь! Хто це?” Я почав думати, але твердо знав, що десь я цю Людину бачив. Згодом я назвав ім'я і прізвище. Але воно виявилось неправильним. Тоді Вільгельм Ілліч сказав: “Це – Софус Лі”. Після цих слів, я згадав де бачив фотографію цієї Людини. На другий день, зайшовши в конференцзал Київського педагогічного університету ім. М. Драгоманова, я побачив портрет С. Лі поряд з портретами інших видатних математиків і фізиків. Треба сказати, що Вільгельм Ілліч надзвичайно високо цинив Софуса Лі, тому Він спеціально до конференції замовив його портрет. Я бував у різних наукових і навчальних установах, але портрет С. Лі я побачив вперше на конференції, яку організував Вільгельм Ілліч.

У день офіційного відзначення 60-літнього ювілею Вільгельма Ілліча відбулося урочисте засідання Вченої ради Інституту математики НАН України, на яке поряд з членами ради Інституту прийшло

багато його колег з інших установ, друзів, однодумців, а також, майже всі його учні. На засідання Вченої ради Вільгельм Ілліч з'явився вчасно, святково одягнений, з святковим настроєм. Урочиста доповідь тривала приблизно годину. У ній Він дуже коротко розповів про деякі здобутки його школи стосовно дослідження рівняння Шрьодінгера груповими методами, вдало поєднавши це з історією відкриття рівняння Шрьодінгера самим Шрьодінгером. Вільгельму Іллічу було запропоновано опублікувати текст доповіді в Українському математичному журналі, щоб з ним могли познайомитися інші люди. Доповідь дуже легко слухалася, була дуже цікавою для всіх.

Був початок 1997 року. Я привіз до Києва документи на представлення моєї роботи. У Києві я дізнався, що Вільгельм Ілліч потрапив до лікарні, де й був на час мого приїзду. Я зателефонував до Нью-Йорка і, розмовляючи з Ним, почув такі слова: "Василь, я хочу щоб Ви захистилися, поки я ще живий". Я не чекав таких слів. Я не був морально готовий їх слухати. Зрештою, я не думав, що у Вільгельма Ілліча є серйозні підстави, щоб так говорити. Я вважав, що Він перебільшує складність свого становища. Тому, я зразу і не знав, що йому на це сказати. Трохи помовчавши, я сказав: "Як би не склалися мої справи, я до Вас претензій не матиму. У всьому винен я". На це мені Вільгельм Ілліч сказав:

- Зате у мене є до Вас претензії!
- Які? Спитав я.
- Чому Ви тягнете з представленням і захистом роботи?
- Я постараюся прискорити цю справу . . .

Пройшов деякий час. Я знову поїхав до Києва, бо потрібно було готувати документи до захисту і на багатьох з них потрібен був підпис Вільгельма Ілліча. У Києві я дізнався, що Він все ще у лікарні. Поговорювали, що Він збирається на лікування за кордон. Одного разу із розмови з Ним я дізнався, що ввечері Він планує приїхати з лікарні додому, а через кілька днів – їхати за кордон. Я хотів зустрітися з Ним, але точного часу його повернення з лікарні я не знав, тому я вирішив поїхати до будинку, де Вільгельм Ілліч жив і там очікувати його приїзду з лікарні, щоб при зустрічі біля будинку з'ясувати, коли можна було б з ним зустрітися. Я підійшов до будинку десь о 18.00 і чекав на його повернення. Час йшов, а Вільгельма Ілліча не було. Було вже десь на пів дев'яту вечора. На дворі почало злегка темніти . . . Раптом я побачив, що з його під'їзду вийшла дівчина, що була дуже схожа на Людмилу Баранник. Цьому я зна-

чення не придав, бо не думав її зустріти там у такий час . . . Дівчина підійшла до мене. Перед собою я побачив Людмилу Баранник. Вона спитала: “Василю, що Ви тут робите?”

– Я чекаю на повернення з лікарні Вільгельма Ілліча.

– Вільгельм Ілліч вже давно вдома. Я якраз від нього.

Подякувавши їй за те, що вона не пройшла повз мене “не помітивши”, я вирішив все-таки зайти до Вільгельма Ілліча без попередньої домовленості про це. Це був перший раз, коли я вирішив зайти до нього без його згоди на це. Мені було дуже незручно, але я не мав іншого виходу. Я натиснув кнопку дзвінка. Двері відчинила Ольга Іванівна. Я попросив вибачення і спитав чи можна зайти на кілька хвилин. Ольга Іванівна сказала: “Хвилинку, Василь” і пішла до кімнати, де був Вільгельм Ілліч. Переступивши поріг квартири, я закрив двері і почув її слова – “Віллі, прийшов Василь. Нехай зайде?” Я не почув відповіді Вільгельма Ілліча. Але напевно вона була позитивною, бо мені дозволили зайти. Зайшовши в кімнату, я побачив Вільгельма Ілліча, який лежав на дивані. Він був досить таки виснажений, але зустрів мене привітно. Я дуже вибачився за те, що прийшов без попередження і в такий незручний час. Я розповів йому про свої проблеми. Він встав з дивана і сів за стіл. Я сів біля нього. Він прочитав всі документи, які я йому приніс, зробив свої зауваження і поставив свій підпис там, де було потрібно. Після цього Вільгельм Ілліч сказав: “Василь, вибачте, я піду трохи приляжу”. Він ліг на диван і ми ще трохи розмовляли. Але я не міг забирати більше часу у нього, враховуючи його стан. Тому, щиро подякувавши йому, я побажав йому якнайшвидшого одужання і попрямував до дверей. Дійшовши до дверей кімнати, я повернувся і побачив, що Вільгельм Ілліч ціною великих зусиль підняв руку, щоб помахати мені. Мені стало дуже шкода Вільгельма Ілліча. Я ледве стримався, щоб не заплакати. Я повернувся і підійшов до дивана. Взяв руку Вільгельма Ілліча і поцілував її. Він сказав: “Василь, не робіть більше таких дурниць!”.

– Розцінюйте це як хочете. Я зробив це щиро. Спасибі Вам за все.

Після цього я пішов до дверей квартири і вийшов. На жаль, це була наша остання розмова.

1997 р.

Людина невичерпної енергії

Іван М. ЦИФРА

Ми познайомилися з Вільгельмом Іллічем в 1979 році, коли я ще був студентом 4 курсу Ужгородського державного університету. З першої зустрічі він справив на мене дуже сильне враження як вчений. Я зрозумів, що Він справді є людиною науки. В усякому разі саме після цієї зустрічі я твердо вирішив для себе, що буду намагатися поступити в аспірантуру в Інститут математики до Вільгельма Ілліча.

Перше враження про Вільгельма Ілліча, як про людину невичерпної енергії з постійним жаданням творчості, стремлінням до нового в науці не змінилося в мене і впродовж багатьох років спілкування та співпраці з ним. І напевно саме в цих рисах Вільгельма Ілліча і криється секрет його надзвичайної наукової плодovitості.

Нас, його учнів, та й інших оточуючих людей завжди вражали різнобічність його наукових інтересів, численість нових ідей і колосальна працездатність. Інколи мені здавалося, що сон та відпочинок для Вільгельма Ілліча є лише вимушеною перервою в роботі. Воістину правильним є французьке прислів'я “Треба жити не для того, щоб їсти, а їсти для того щоб жити”.

Наукові ідеї Вільгельма Ілліча навіть чисто математичні часто базувались на фізичній інтуїції. Порою Він говорив про внутрішню гармонію природи, яка і є тою самою істиною, яку пізнає наш розум. Найкращим виразом цієї гармонії є симетрія. Саме розвитку ідеї симетрії в математиці та теоретичній фізиці і присвятив своє життя цей безумовно великий вчений.

У стилі наукової роботи Вільгельма Ілліча я ще хотів би відмітити таку рису як незацикленість на одній задачі. Своім учням Він, як правило, ставив декілька задач. Якщо якась з них з деяких причин не може бути розв'язаною в даний момент, то Він відкладає її і повертається до неї через декілька років, працюючи над нею весь цей час, можливо, навіть на підсвідомому рівні, і врешті-решт знаходить розв'язок. Такі приклади мені знайомі по співпраці з Вільгельмом Іллічем при розробці концепції “умовної симетрії” та “нелінійної електродинаміки”.

Не можна не звернути увагу на організаторський талант Вільгельма Ілліча. В цьому аспекті я завжди порівнюю його з футбольним тренером В.Лобановським, тим самим відмічаючи його вміння

створювати справжню наукову команду. Я згадую слова Вільгельма Ілліча: “В букеті повинні бути різні квіти”. Але ці квітки повинні бути підібрані так, щоб разом утворювати чудовий ансамбль. І тепер можна сміливо говорити про школу Фушича – цілий загін вчених-математиків, які продовжують розвивати наукові ідеї і традиції закладені Вільгельмом Іллічем.

Вільгельм Ілліч шанував фізичну працю, любив доброзичливий жарт, людей, життя. Молодь любила його, тянулась до нього. Що більше ми любимо таких людей, то глибше відчуваємо їх втрату.

Надзвичайна душевна щедрість і доброта цієї людини, бажання допомогти кожному не знали меж. Вже маючи високі титули й звання і будучи обтяженим великою кількістю справ, Він завжди знаходив час для кожної людини, яка бажала обговорити з ним свої проблеми, скажімо наукові, організаційні або особисті.

До останніх днів свого життя Вільгельм Ілліч активно працював, будував плани. Достатньо сказати, що в лютому місяці 1997 року Він написав і здав до друку статтю, присвячену нелінійній електродинаміці та фізичному визначенню швидкості світла.

Останній раз я розмовляв з Вільгельмом Іллічем по телефону 26 березня 1997 року. Він говорив зі мною про майбутню монографію та інші наукові й організаційні питання. Він ще багато зумів би зробити для науки і всіх нас, якби не хвороба, яка обірвала життя цієї чудової людини. Яскраве світло і душевне внутрішнє тепло, яке Він випромінював, робило і всіх оточуючих його людей кращими, добрішими.

Ми, учні Вільгельма Ілліча, завжди будемо пам'ятати свого вчителя.

3 квітня 1998 р.

Вільгельм Фуцич: вчений, людина, громадянин (короткі спогади)

Роман М. ЧЕРНІГА

Вперше я зустрівся з Вільгельмом Іллічем у червні 1981 року під час захисту мого дипломного проекту. Знайомство носило цілком офіційний характер: він, на той час молодий перспективний доктор фізико-математичних наук, був головою державної комісії на мехмат факультеті Київського держуніверситету ім. Тараса Шевченка, а я – випускником цього факультету. Хоч вчився я дуже добре і претендував на червоний диплом, проте власне дипломний проект виконав не найкращим чином, оскільки мій керівник був важко хворий і я робив його самотужки та без особливого натхнення. Вільгельм Ілліч задав мені декілька додаткових запитань і наполіг, щоб мені таки поставили відмінно за захист проекту. Можливо він помітив або йому підказав хтось з викладачів університету, що я можу досягнути більшого в математиці. Після захисту ми мали коротку розмову, яка, мабуть, його трохи розчарувала, оскільки я відхилив його пропозицію поступати до нього у аспірантуру на стаціонарну форму навчання. На той час я вже цілком припускав своє майбутнє одруження, тому був зобов'язаний думати про житло в Києві, яке мені могла дати лише робота у якомусь НДІ. Вільгельм Ілліч мене зрозумів, оскільки сам пройшов шлях некиянина до постійної столічної прописки. Власне ця розмова і визначила моє майбутнє як науковця. Ми домовилися, що я розпочну ходити до нього на наукові семінари та як здобувач наукового ступеня здавати кандидатські екзамени.

Точно пам'ятаю, що у понеділок 24 вересня 1981 року я вперше прийшов на семінар до Вільгельма Ілліча і побачив його учнів. Фактично вперше в житті я зустрів колектив професійних науковців та аспірантів у роботі. Володя Штелень розповідав про рівняння Шрьодінгера і я, ясна річ, мало що зрозумів, але основні моменти старанно законспектував. Після цього я став регулярно приходити на семінари і швидко заглиблюватися у суть науки, яка мені відразу сподобалася. Як правило, два-три рази на місяць Вільгельм Ілліч персонально розмовляв зі мною по науковій роботі, а також цікавився особистими проблемами. Мені дуже подобався і надавав насаги

той факт, що зі мною він завжди розмовляв гарною українською мовою. У часи брежнєвського застою більшість науковців задля кар'єри зовсім відмовлялася від української мови, а він цього не робив. Задля точності зазначу, що семінар вівся російською мовою, оскільки ми мали аспіранта Сандуллу, який і по-російськи говорив не без проблем. Незабаром Вільгельм Ілліч дав мені досить непросту на ті часи задачу: зробити повну класифікацію нелінійного багатовимірного рівняння теплопровідності. Досить швидко я це зробив, проте він був дуже здивований факту відсутності галілей-інваріантних нелінійних рівнянь теплопровідності. Мабуть, він вважав, що я десь зробив помилку, тому не зважився відразу це опублікувати. На жаль, в 1982 році була опублікована стаття російських математиків на цю ж тему, яка перекреслила першість наших вислідів.

Восени 1983 року я став аспірантом-заочником і наша співпраця стала ще тіснішою. З часом я зрозумів, що цікава і водночас важка наукова праця може принести прикрі розчарування. Мова йде про те, що швидкий науковий прогрес Вільгельма Ілліча і його учнів не зустрів захоплення у вчених-конкурентів з цієї тематики. Пам'ятаю, як в 1984 році ми подали до друку першу спільну статтю у московський журнал. Дуже швидко прийшла розгромна негативна рецензія, яка не містила жодних серйозних аргументів. Я був дуже здивований, але Вільгельм Ілліч мені пояснив, що у науці також не без політики. Підтвердженням цього став факт наступного опублікування цієї статті у престижному "Journal of Physics A: Mathematical and General" (Великобританія), до того ж ми отримали дуже позитивні відгуки рецензентів. Беручи до уваги вищезазначене та деякі інші моменти присутності політики в науці, я був приємно здивований, коли в 1987 році Вільгельма Ілліча обрали член-кореспондентом Академії Наук (тоді ще УРСР). Цей рік був знаменний і для мене – я захистив дисертацію.

У найбуремніші роки останніх десятиліть – 1988–1992 р. – я дуже рідко зустрічався з Вільгельмом Іллічем. Коли ж випадала нагода поспілкуватися, знаючи про мою не надто велику лояльність до влади, він завжди застерігав не "лізти" в політику. Мене тоді дивувала його надмірна обережність, але з часом я зрозумів, що він добре знав про арешти 1972–1973 років, до того ж його вчитель – академік Парасюк – намагався бути подалі від політики. Слава Богу, що побоювання Вільгельма Ілліча не справдилися і імперія більш-менш мирно розпалася і ми живемо у незалежній державі.

Наприкінці 1992 року, дуже несподівано, я отримав пропозицію від Вільгельма Ілліча перейти працювати в Інститут математики на місце В. Штеленя. Пам'ятаю, що при цій розмові він був приголомшений рішенням свого улюбленого учня – Володі Штеленя – покинути Україну. За роки спільної праці в Інституті математики наукова робота та достатньо близькі політичні погляди (не забуваймо, що у політичному плані мирна революція завершилася лише в червні 1996 року з прийняттям Конституції України) нас ще більше зблизили. Мені імпонувало те, що він не ставив мені надто вузьких задач, а давав можливість для широкого вибору наукових проблем. Завдяки цьому я швидко прогресував як науковець.

Стосовно політичних проблем, то ми часто дискутували і, треба визнати, Вільгельм Ілліч навчив мене не робити надто “революційних” кроків, хоч часто мене це просто дратувало. Наприклад, як голова осередку “Просвіта”, я намагався надавити на дирекцію аби Інститут пошвидше перейшов на ведення всього діловодства державною мовою. Оскільки реально це залежало від заступника директора з загальних питань, який не знає і не хоче знати української мови, то мої намагання були малоефективними, про що мене й попереджав Вільгельм Ілліч. “Романе, не витрачайте марно зусиль та не викликайте на себе вогню цих україноненависників, з часом їх заставлять це зробити “зверху”, – казав він. Дійсно, потрохи заставляють . . .

В останній рік життя мого вчителя наші стосунки стали трохи натягнутими, оскільки йому були не до вподоби мої часті, на його думку, поїздки за кордон. Його можна було зрозуміти – кожен вчитель бажає аби найкращі учні завжди були поруч. Незважаючи на це, він був порядною людиною і не забороняв своїм учням тимчасово працювати за кордоном. На жаль, я знаю багато випадків, коли наші маститі вчені всіма правдами і неправдами тримають учнів як на прив'язі. Мені гріх на це жалітися, проте жертвою стали наші чудові стосунки.

Вільгельм Ілліч належав саме до тої, на жаль невеликої, частини наукової еліти, котра відразу сприйняла факт проголошення незалежності України не як випадковий і тимчасовий, а як здійснення споконвічних мрій українців, зокрема, його особистих прагнень. Переконаний, що в останні 3–4 роки життя йому варто було більше уваги приділити організаційним питанням у науці, зокрема, поборотися за мандат депутата нашого парламенту, у якому відповідна комісія науки та освіти репрезентована досить посередніми особи-

стостями. Працюючи головою чи заступником голови профільного комітету Верховної Ради він мав би реальні шанси зрушити з місця процес реформування нашої закостенілої НАН України. На жаль, закоханість у симетрію поглинала майже всю його енергію.

Вільгельм Ілліч мав справжній Божий дар уміння спілкуватися з найрізноманітнішими людьми, умів бути цікавим співрозмовником і на далеко не наукові теми. Зокрема, на все своє життя він зберіг юнацьке захоплення футболом і при нагоді розповідав, що мав колись дилему: стати центрфорвардом чи науковцем. Декілька разів, наприклад, з нагоди його 50-річчя, ми, його учні, проводили запеклі футбольні матчі за участю свого учителя. Без жодної запопадливості скажу, що й у футболі багатьом його учням було далеко до 50-річного учителя. Мені це особливо приємно писати, бо сам дуже люблю футбол. До речі, якось трапився такий ігровий епізод. Ми грали у футбол і мій, тоді ще малий, син несподівано вигулькнув на майданчик та ще так, що Вільгельм Ілліч, не маючи змоги різко зупинитися, збив його. Ясна річ, дитина розплакалася, а я опинився у вкрай незручному становищі – Вільгельм Ілліч почав розпачливо переді мною вибачатися. Потім він ще довго перепитував про те, як там мій Богданчик чи не сильно вдарився та бідкався, що не зміг вчасно загальмувати.

... У моїй пам'яті Вільгельм Ілліч залишився людиною, яка відкрила мені шлях у велику науку, яка є взірцем відданості математиці, яка уміла заангажувати кожного учня до наукового пошуку і залишатися оптимістом при будь-яких негараздах. Шкода, що тяжка хвороба забрала його так рано, адже далеко не все, що він хотів, йому вдалося здійснити. Проте, незважаючи на це, переконаний, що наукова спадщина Вільгельма Ілліча Фуцича буде належним чином оцінена і знайде гідне місце на скрижальях української науки.

1997 р.